

RĪGAS PEDAGOĢIJAS UN IZGLĪTĪBAS VADĪBAS AKADĒMIJA

Pedagoģijas fakultāte

Nepilna laika studijas

Pirmskolas un sākumskolas skolotājs

LAURA LUKAUSKA

**PIRKSTU ROTAĻU IZMANTOŠANA 3 LĪDZ 4 GADUS VECU BĒRNU
RUNAS ATTĪSTĪBAS SEKMĒŠANAI**

Bakalaura darbs

Darba autors

Vārds, uzvārds

Paraksts

Darba vadītājs

Asoc. prof.

Akadēmiskais
amats

Dr. Paed.

Zinātniskais/
akadēmiskais
grāds

Agrita Tauriņa

Vārds, uzvārds

Paraksts

Rīga

2014

Anotācija

Darba temats: Pirkstu rotaļu izmantošana 3 līdz 4 gadus vecu bērnu runas attīstības sekmēšanai.

Temats tika izvēlēts ar nodomu izvērtēt un aktualizēt pirkstu rotaļu nozīmi 3 – 4 gadus vecu bērnu runas attīstības sekmēšanā, jo pirkstu muskulatūras attīstība labvēlīgi ietekmē bērna runas zonu funkcionēšanu galvas smadzenēs. Pirkstu rotaļas attīsta arī izziņas procesus. Šīs rotaļas neprasa nekādus telpas ierobežojumus, vienīgais, kas ir vajadzīgs, - pirmsskolas skolotājas vai vecāku zināšanas un vēlēšanās darboties ar mazo bērnu kopā, līdz ar to pirkstu rotaļas var izmantot dažādos dienas momentos, dažādās vietās.

Darba mērķis: izziņāt 3 līdz 4 gadīgu bērnu latviešu valodas skaņu izrunas sekmēšanas iespējas, izmantojot pirkstu rotaļas, un izveidot ieteikumus vecākiem un pedagogiem, bērnu pirkstu un plaukstu muskulatūras un runas attīstības sekmēšanai.

Lai sasniegtu mērķi, tika analizēta pedagoģiskā un psiholoģiskā literatūra par pētāmo tēmu. Darba teorētisko bāzi sastāda tādu autoru, kā D. Markus, I. Miltiņas, B. Brices, D. Lieģenieces, I. Elnebijas, A.Ļubļinskas, I. Hadoņokas, V. Rūķes – Draviņas, B. Kraftes, D. Dzinteres, T. Zīriņas, I. Nazarovas, V. Kalniņas, D. Skrubes un Ļ. Vigotska teorētiskās nostādnes. Darba teorētisko daļu sastāda: runas un valodas raksturojums, tās attīstības raksturojums bērnu trešajā un ceturtajā dzīves gadā, rotaļas aplūkojums runas attīstības un valodas apguves aspektā, ieteikumi pirkstu rotaļu izmantošanā gan vecākiem, gan pedagogiem.

Darba empīriskajā daļā var aplūkot pētījuma bāzes un metožu aprakstus, bērnu runas līmeņa analīzi, pirmsskolas skolotājas interviju, kā arī vecāku un pirmsskolas skolotāju viedokļu izpēti un raksturojumu.

Pētījuma rezultāti apstiprināja izvirzīto hipotēzi: 3 līdz 4 gadīgu bērnu latviešu valodas skaņu izruna tiek veicināta, ja pedagogi mērķtiecīgi novēro un izzina bērnu skaņu izrunas rezultātus, tiek izveidota pirkstu rotaļu virkne skaņu izrunas pilnveidei, bērni ieinteresēti piedalīties pirkstu rotaļās.

Darba apjoms: 62 lappuses, 18 attēli, 5 tabulas, 7 pielikumi, 43 izmantotās informācijas avoti.

Annotation

Thema der Arbeit: Die Ausnützung des Fingerspiels für Kinder Sprachentwicklung im Alter 3 – 4 Jahre.

Das Thema wurde mit Absicht gewählt, um zu zeigen, evaluieren und zu aktualisieren welche Rolle des Fingerspiels an die Kinder Sprachentwicklung und Fingermuskulatur spielt und welche positive Einflüsse der Funktionsweise auf dem Sprachbereich des Gehirns lässt. Die Fingerspiele entwickeln sich kognitive Prozesse. Dafür braucht man kein besonderen Platz, nur Lehrer oder Eltern die den Spiel wissen und im Spiel mitteilen. Das kann in jedem Tagesmoment und Ort ausnützen.

Zweck: 3 bis 4-jährige Kind der lettischen Sprache Ton Aussprachen Werbemöglichkeiten durch Fingerspiele zu erkunden, und erstellen Sie Empfehlungen für Eltern und Erzieher, Kinder Finger und Handgelenk Muskeln und Sprachentwicklung.

Um das Ziel der pädagogische und psychologische Analyse zu erreichen wurde vollgende Literatur ausgenützt: Die theoretischer Basis stützt sich auf die Autoren D. Markus, I. Miltinch, B. Brice, D. Liegeniece, I. Elnebijas, A. Ļubļinskas, I. Hadoņokas, V. Rūķes - Draviņas, B. Kraft, D. Dzinteres, T. Tern, I. Nazarov, V. Coaster, D. Scrub und I. Vygotskys theoretischen Rahmen. Der theoretische Teilstützt sich auf Sprech-und Sprachstörungen, Eigenschaften der Wachstumseigenschaften von Kindern in der zweiten und dritten Lebensjahr, spielt vergleichende Analyse der Sprachentwicklung und Empfehlungen an Eltern und Lehrer beim Fingerspiel.

Im empirischen Teil der Arbeit sieht man basierte Methoden und Beschreibungen der Kinder die Rede-Level-Analyse der Pre-School Teacher Interviews, sowie Eltern und Betreuern.

Die Ergebnisse der Studieunterstützt die Hypothese: 3 bis 4-jährige Kind der lettischen Sprache wird durch Aussprache des Klangsfördert, wo Lehrer konzentriert beobachtet und mehr über Sound Aussprache Ergebnisse des Kindes sich kümmert und sind eine Reihe von Fingerspiel Ton Aussprache Werker, Kinder für die Teilnahme an Fingerspiel. Bentzt.

Inhalt: 62 Seiten Bilder: 18 Seiten Tabellen: 5 Beilage: 7 Ausgenützte Literatur: 43.

Saturs

Ievads	5
1. Runas un valodas jēdziena skaidrojums	7
1.1. Valodas būtība un tās elementi	8
1.2. Runas funkcijas, procesi, veidi	13
1.3. Latviešu valodas skaņu iedalījums	15
1.4. Runas attīstība un valodas apguve	20
1.4.1. Trešā dzīves gada bērna attīstība	21
1.4.2. Ceturtā dzīves gada bērna attīstība	24
2. Rotaļas nozīme bērnu attīstības sekmēšanai	27
2.1. Pirkstu rotaļa – runas attīstības un valodas apguves aspektā	31
2.2. Ieteikumi pirkstu rotaļu izmantošanā	39
3. 3 - 4 gadus veca bērna runas attīstības empīriskais pētījums	41
3.1. Pētāmās mērķauditorijas apraksts	41
3.2. Pētījuma metožu apraksts	41
3.3. Pirkstu rotaļu izmantošana pedagoģiskajā procesā	43
3.4. Grupas skolotājas viedoklis par pirkstu rotaļu ietekmi uz runas attīstību	48
3.5. Vecāku viedoklis par pirkstu rotaļu ietekmi uz runas attīstību	49
3.6. Skolotāju viedoklis par pirkstu rotaļu ietekmi uz runas attīstību	53
Secinājumi	59
Izmantotā literatūra un informācijas avoti	60
Pielikums	63

Ievads

„Viena no svarīgākajām valodas funkcijām neapšaubāmi ir sazināšanās funkcija. Par to, cik ļoti mēs vēlamies izteikt citiem savas domas, kaut ko pastāstīt, apspriest, pārliecināt citus, saņemt informāciju, dalīties pieredzē, izkliegt dusmas, čukstēt noslēpumus, paust emocijas, liecina jau maza bērna pirmie centieni kaut ko pavēstīt pārējiem cilvēkiem.” (Markus, 2003, 12)

Iemācīt bērnam izmantot latviešu literārās valodas bagātības ir sarežģīts, bet ļoti svarīgs uzdevums. Valodas vispusīga apguve jāliek audzināšanas pamatā jau, ar pirmajiem dzīves mēnešiem attīstot, un, arvien pilnveidojot bērnu runu, jo visi bērna kognitīvie procesi – domāšana, uztvere, iztēle, atmiņa arī uzmanība un emocijas ir saistīti ar runas attīstību un bez runas nevar pilnvērtīgi veidoties un attīstīties.

Bērna runas attīstība ir dzimtās valodas apguves process. Tas ir process, kurā bērns apgūst prasmes izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izziņas līdzekli, tas ir cilvēces uzkrātās pieredzes apguves process, kurā valoda kļūst par sevis iepazīšanas un pašregulācijas līdzekli, cilvēku saskarsmes un mijiedarbības līdzekli.

„Valodas apgūvē ir divi ceļi: bērna ikdienišķajā, dabiskajā saskarsmē ar apkārtējiem pieaugušajiem un vecāku un pedagogu īpaši organizētas apmācības procesā. No šādas dabiskas un speciālas apmācības satura, rakstura un metodēm ir atkarīga bērna runas attīstība katrā dzīves periodā.” (Ļubļinska, 1979, 257)

Lai attīstītu bērnu runu, pedagogam ir jāpārzina bērna attīstības likumsakarības un īpatnības, jāzina runas attīstības priekšnosacījumi un iespējamie veidi tās attīstīšanā.

Viens no līdzekļiem bērna runas attīstīšanai ir pirkstu rotaļa. Pirkstu rotaļu izmantošana veicina koordinācijas attīstību, līdz ar to veicina arī prāta attīstību, kā arī ietekmē mūsu garīgo un fizisko pašsajūtu. Sīkās pirkstu muskulatūras attīstība labvēlīgi ietekmē bērna runas zonu funkcionēšanu galvas smadzenēs.

Cilvēku saskarsmē liela nozīme ir valodai un runai, kuru pastiprina emocijas, tāpēc pirkstu rotaļas ir ieteicamas un piemērotas bērniem kopš agrīna vecuma. Vēlāk jau bērns pats spēj izpildīt kustības, vērojot un atdarinot pieaugušo. Tas nozīmē, ka attīstās izziņas procesi – domāšana, runa, uzmanība, atmiņa, iztēle, uztvere.

Šī vecuma bērnam ir izteikta vajadzība pēc pozitīvas saskarsmes ar pieaugušo, šis ir laiks, kad bērnam attīstās kustību koordinācija un runa. Pirkstu rotaļas ir viens no pieaugušā un bērna saskarsmes veidiem kā sekmēt gan kustību koordinācijas attīstību, gan skaņu izrunas attīstību,

bet ne visas pirmsskolas izglītības skolotājas un vecāki ir par to pietiekami informēti. Lai pilnveidotu savu pedagoģisko meistarību un vēlāk dalītos ar iegūto informāciju, darba autore nolēma veikt padziļinātu šī temata izpēti.

Kvalifikācijas darba temats – pirkstu rotaļu izmantošana 3 – 4 gadus vecu bērnu runas attīstības sekmēšanai

Pētījuma objekts – pirkstu rotaļu izmantošana latviešu valodas skaņu izrunas sekmēšanai

Pētījuma priekšmets – 3 līdz 4 gadīgu bērnu latviešu valodas skaņu izrunas pilnveide

Mērķis: izzināt 3 līdz 4 gadīgu bērnu latviešu valodas skaņu izrunas sekmēšanas iespējas, izmantojot pirkstu rotaļas, un izveidot ieteikumus vecākiem un pedagogiem, bērnu pirkstu un plaukstu muskulatūras un runas attīstības sekmēšanai.

Hipotēze: 3 līdz 4 gadīgu bērnu latviešu valodas skaņu izruna tiek veicināta, ja

- pedagogi mērķtiecīgi novēro un izzina bērnu skaņu izrunas rezultātus;
- tiek izveidota pirkstu rotaļu virkne skaņu izrunas pilnveidei;
- bērni ieinteresēti piedalīties pirkstu rotaļās.

Uzdevumi:

1. Izzināt 3 līdz 4 gadīgu bērnu runas attīstības pedagoģiskās un psiholoģiskās attīstības likumsakarības.
2. Izzināt runas veicināšanas iespējas izmantojot pirkstu rotaļas.
3. Noteikt bērnu skaņu izrunas kritērijus un attīstības rezultātus.
4. Veikt aptauju par pirkstu rotaļu darbības izmantošanu 3 līdz 4 gadīgu bērnu runas attīstīšanā un izveidot ieteikumus

Pētījuma metodes:

- literatūras avotu teorētiskā analīze;
- novērošana;
- tests;
- aptaujas (intervija un anketēšana);
- datu apkopošana un analizēšana.

Pētījuma bāze: Pirmskola izglītības iestādes „X” 16 bērni vecumā no 3 līdz 4 gadiem, viņu 20 vecāki un šīs iestādes 20 pedagogi.

1. Runas un valodas jēdzienu skaidrojums

Valoda ir vēsturiski un kulturāli izveidota zīmju sistēma, kas kalpo kā cilvēku saskarsmes līdzeklis. Pateicoties valodai, tiek nodrošināta kultūras pēctecība paaudzēs un sabiedrības iegūto zināšanu saglabāšana un nodošana nākamajām paaudzēm. (Psiholoģijas vārdnīca, 1999)

Valoda ir specifiska sugai – cilvēki. Dzīvnieku valstībā ir iespēja sazināties izmantojot dažādas balss skaņas vai ar citus līdzekļus. Ir viena svarīga iezīme, kas raksturo vienīgi cilvēku valodu, tā ir bezgalīgi produktīva un kreatīva. Cilvēki var neierobežoti par kaut ko runāt, viņi spēj pielāgot savu valodu jauniem atklājumiem un veidot jaunas domas, kuras pēc tam izteikt savā runā. (Crystal, 2012)

Valodas prasme rodas un attīstās tikai sabiedrībā un nav iedzimta. Par to liecina vairāk nekā 30 zinātniskajā literatūrā aprakstīti gadījumi, kad bērni izauguši pie dzīvniekiem, piemēram, ka 1920. gadā Indijā vilku midzenī atrastās meitenes: apmēram divus gadus vecās meitene Amala, kura drīz pēc tam nomira, un gadus septiņus vecā meitene Kamila, kura vēl nodzīvoja 10 gadu un šajā laikā, iemācījās tikai 51 vārdu.

„Valoda ir cilvēka kā sabiedriskas būtnes būtiska pazīmē, kas atšķir viņu no pārējās dzīvās pasaules”. (Kļaviņa, 1997, 9)

Runa un valodas prasme attīstās noteiktā bērna attīstības posmā. Tas notiek pakāpeniski un atbilstoši bērna spējām. Attīstoties runai attīstās arī citas kognitīvās spējas – domāšana, uztvere, atmiņa. Būtībā bērna runas attīstība ietekmē visu personības attīstību, arī emociju un gribas sfēru.

Nākamajās nodaļās tiks aplūkota valodas būtība, tās struktūra, runas funkcijas, procesi un veidi, bērnu runas attīstība un valodas apguve otrajā un trešajā dzīves gadā.

1.1. Valodas būtība un tās elementi

Valoda ļauj veidot un izmantot domāšanu, tā veido pamatu daudzveidīgajām psihiķes funkcijām. Valodas funkcijas ir:

- komunikatīvā, kas nodrošina sazināšanos;
- jēdzieniskā jeb programmējošā, kas izpaužas abstraktā domāšanā;
- regulācijas, kas izpaužas valodas jēdzieniskā satura ietekmē uz dažādām organisma funkcijām, realizē apzinātās psihiskās darbības formas;
- ietekmēšana;
- kultūras veidošana, iemiesošana un apgūšana.

Šīs funkcijas savstarpēji ir ļoti cieši saistītas. Grūti pat noteikt, kura no tām ir galvenā, kura – pakārtotā. Parasti priekšplānā tiek izvirzīts ārējais acīm redzamais, proti – sazināšanās un domu izteikšana. Taču liekas loģiski sākt ar esamības izziņu un valodas lomu tajā. (Sarma, 1997, 10)

Valodas fizioloģiskais pamats ir runas orgāni, kā arī redzes un dzirdes orgāni. Runas orgāni ir mēle, lūpas, mīkstās aukslējas, balss saites u.c. Runas orgāniem koordinēti darbojoties, tiek veidota kāda skaņa un regulācijā iesaistītās specifiskie valodas centri garozā un elpošanas centri.

Valodu veido divas mehāniskās funkcijas:

- fonācija. Tās laikā balss saites tuvojas un gaisa plūsma caur tām izraisa vibrāciju.
- artikulācija. Tā ir saistīta ar žokļa, mēles, lūpu un mīksto aukslēju kustībām un kā rezonatori darbojas mutes un deguna dobumi, deguna blakus dobumi un arī krūškurvis.

Balss saišu vibrācijas spektrs ir saistīts ne tikai ar balss saišu kustībām un spiedienu plaušās, bet nozīme ir arī zembalsenes spiedienam un spiedienam vēdera dobumā, ko ietekmē dažādu muskuļu aktivitāte.

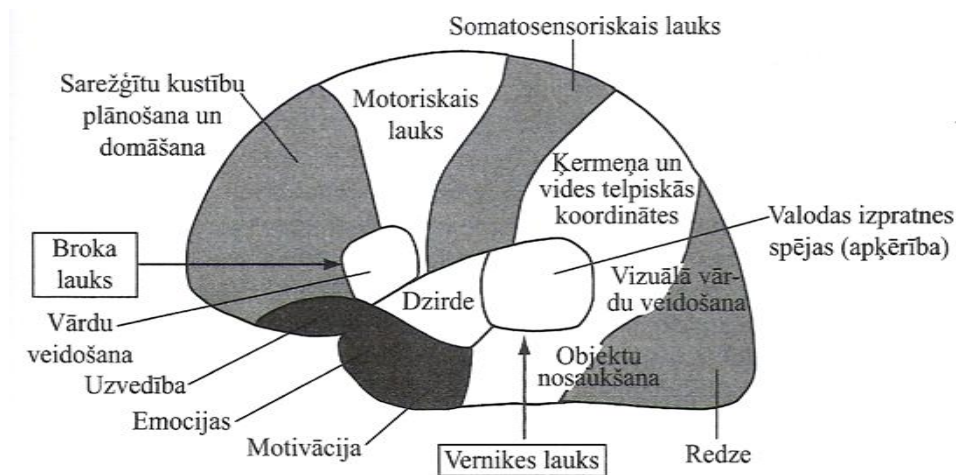
Valodas motoriskais aspekts ietver prātā formulētas domas vārdisko veidolu un vārdu izvēli, kā arī vokalizācijas motorisko kontroli un aktuālo vokalizācijas aktu. Aferentās un eferentās impulsu plūsmas artikulācijai saskaņo valodas centri, kas cilvēkam (skat. 1. tabulu un

1. attēlu) atrodas galvas smadzeņu lielo pusložu garozā. Tie ir asociatīvie lauki: prefrontālā daļa, temporālā, mugurējā parietālā un, šie lauki iesaistās arī redzes funkcijās (acu kustības, vizuālais tēls). Valodas neverbālās, emocionālās komponentes ir saistītas ar šiem pašiem valodas centriem labajā puslodē – balss ritmu un skaņu toņus, valodas emocionālās izpausmes žestus, runātas un dzirdētas valodas emocionālā satura uztveri u.c.

1.tabula. Ar valodu saistītie garozas asociatīvie lauki kreisajā puslodē. (Aberberga – Augškalne, Koroļova, 2007, 423)

Lauks	Funkcijas	Traucējumi
Broka lauks (motoriskā valoda)	1) gramatiskās konstrukcijas; 2) kustību atmiņa, kas saistīta ar valodu	Grūtības ar valodas konstrukcijām; izlaiž mazos vārdiņus un galotnes; nabadzīga runa (telegrammas valoda)
Vernikes lauks (dzirdes valoda)	1) skandināt nepazīstamus vārdus, valodu; 2) veido un saglabā atmiņā runātā tēlu.	Nesaprātīga, neizprotama, ātra, nepārtraukta runa.
Stūra vītne – g. Angularis (redzes valoda)	Rakstītā vārda interpretācija.	Neizprot rakstīto vārdu, rakstīšanas grūtības; gadījuma rakstura vārdi; valodas deficīts.
Laterālā prefrontālā garoza (asociatīvais lauks)	Valodas izpratne, interpretācija un vārdu analīze.	Grūtības ar valodas izpratni.
Laterālā un ventrālā deniņu daiva (asociatīvais lauks)	Koordinē dzirdes un vizuālo valodu, objektus nosaucot vai lasot.	”Nedzird”, ”neredz” valodas kļūdas.

1.attēls. Ar valodu saistītie garozas lauki (Aberberga – Augškalne, Koroļova, 2007, 423)

Domājot cilvēks izmanto, t.s., iekšējo valodu – domā vārdos. Cilvēks ar vārdu un tēlu palīdzību var iztēloties un izteikt visdažādākos sava organisma stāvokļus un attieksmi pret reāli esošajiem un šķietamajiem priekšmetiem un parādībām. Ar domāšanu ir cieši saistīta atmiņa. (Aberberga – Augškalne, Koroļova, 2007, 424)

Valoda ir ne tikai domāšanas, bet arī citu psihisko procesu – sajūtu, uztveres, atmiņas, iztēles, emociju (jūtu), gribas – izteikšanas līdzeklis un rezultāts. Sajūtu un citu psihisko procesu izteikšanai valodā ir dažādi līdzekļi. Piemēram, jūtas var izpaust ne tikai izsaukmes vārdi, bet arī vārdi, kas nosauc jūtas vai ar tām saistītus jēdzienus (mīlestība, naidis, pienākums, šaubīties, lepns, pašpārliecināts u. tml.); vārdi, kas reizē ar jēdzienisko saturu izsaka arī runātāja attieksmi pret nosaukto parādību un iedarbojas uz klausītāja jūtām (māmuļa, tēvzeme u. tml.); piedēkļi, piemēram, vārdos māmiņa, valodiņa, ballīte u. tml.; teikuma intonācija, tonis, skaņu stiprums, pauzes starp vārdiem, teikuma daļām un teikumiem.

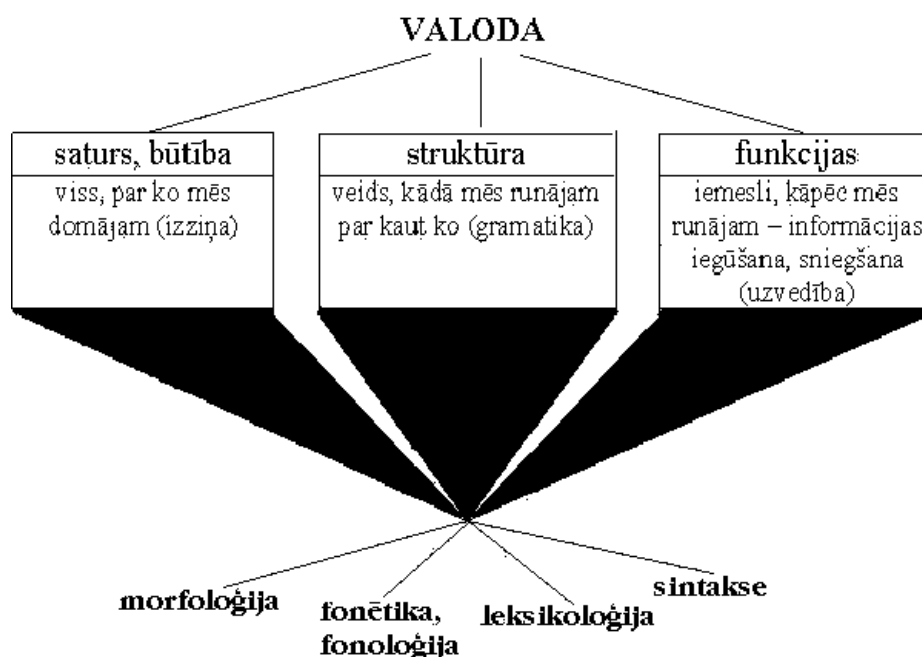
Psihiskos procesus var izteikt arī bez valodas izteiksmes līdzekļiem, t.i., neverbāli: ar mīmiku, žestiem, pozu, stāju, kustībām, gaitu, smaidu, smiekliem, asarām un citiem paņēmieniem. „Ķermeņa valoda” ir apzināta vai neapzināta komunikācija, izmantojot dažādas ķermeņa kustības un emociju izpausmes, lai paustu valodas jēdzienisko saturu.” (Aberberga – Augškalne, Koroļova, 2007, 424) Daļa no „ķermeņa valodas” paņēmieniem ir iedzimti, bet citi tiek apgūti bērnībā vai vēlāk dzīvē, un dažādas tautas tos lieto atšķirīgi. Piemēram, Bulgārijā mājiens ar galvu no augšas uz leju nozīmē „nē”, turpretī citām Eiropas tautām „jā”. Zināšanas par bezvārdu izteiksmes līdzekļiem ir svarīgas valodu praktiskā apgūšanā. (Kļaviņa, 1997, 13)

Valodā svarīgi ir divi tās pamatkomponenti - saturs, ko veido valodā materializēta reālās īstenības atspoguļotāja-doma, un skaniskais materiāls, t.i., visas valodas skaņas, kas vienlaikus ir kā domas materiālais ietērps, tā arī valodas skaniskā (materiālā) puse līdzās saturam - valodas ideālajai pusei.

Valoda ir zīmju sistēma, kas sastāv no vairākām savā starpā sakārtotām un pakārtotām apakšsistēmām, ko veido valodas atšķirīgās vienības un ko apraksta valodniecības atsevišķas nozares.

Valodas sistēma ir struktūra, t. i., vienota hierarhiski veidota sistēma. Struktūru veido dažādi līmeņi - leksika, fonētika, morfoloģija, sintakse, kas atrodas hierarhiskā sakarā. (skat. 2. attēlu) Līmeņi ir stingri jāšķir. Jānosaka katra līmeņa specifika un arī katra līmeņa atsevišķo vienību specifika.

2.attēls. Valodas sistēma. (Pētersons, Āboltiņa – Auziņa, 1998)

Vismazākā dabiskās valodas vienība ir skaņa. Visas valodas skaņas kopā veido fonētisko apakšsistēmu. To pētī un apraksta valodniecības nozare - fonētika. Vārdi ir valodas pamatvienības. Noteikta nozīme šais pamatvienībās izteikta ar veselu skanisko kompleksu. Vārdi kā nosaukumi veido valodas leksikas apakšsistēmu. To pētī un apraksta leksikoloģija. Kā valodas pamatvienība vārds jau ir komplicēta vienība. Vārda sastāvā norobežojamas vārdu daļas - morfēmas: priedēklis, sakne, piedēklis, galotne. Morfēmām ir nozīme, gan ne tik patstāvīga kā vārdam. Tā atklājas tikai vārdā, t.i., saistījumā ar citām morfēmām, un pārveido un variē vārda pamatnozīmi, gan veidojot tā paša vārda gramatiskās formas, gan darinot jaunus vārdus. Vārda morfoloģisko dabu, valodas morfēmu sistēmu un funkcijas aplūko morfoloģija.

No vārdiem, no to formām tiek veidoti teikumi. Teikumi jau ir sazināšanās un domu izteikšanas pamatvienības, ko pētī un apraksta sintakse. Teikumu pareiza veidošana ir svarīgs priekšnoteikums mērķtiecīgas sazināšanās organizēšanai. Komunikācijā ir svarīgi, lai doma būtu ne vie, precīzi un skaidri izteikta, bet lai to tikpat precīzi uztvertu un saprastu. (Pētersons, Āboltiņa – Auziņa, 1998)

Valoda ir viens no bērnu tikumiskās audzināšanas līdzekļiem, tā virza viņu uzvedību, sekmē bērna rakstura veidošanos. Šo uzdevumu valoda veic tikai tad, kad tā kļūst par bērna uzvedības regulējošu faktoru. Šajā sakarā pieaugušajam sevišķi jāseko saviem vārdiem un uzvedībai attieksmē pret bērnu. (Kalniņa, Skrube, 1983, 7)

Apkopojot iepriekš rakstīto, var secināt, ka valoda ir zīmju sistēma, kas sastāv no vairākām savā starpā sakārtotām un pakārtotām apakšsistēmām, ko veido valodas atšķirīgās vienības un ko apraksta valodniecības atsevišķas nozares, valoda ir ne tikai domāšanas, bet arī citu psihisko procesu – sajūtu, uztveres, atmiņas, iztēles, emociju (jūtu), gribas – izteikšanas līdzeklis un rezultāts.

Valodas ir: izziņas līdzeklis; domāšanas līdzeklis; cilvēka apziņas izpausmes līdzeklis; sazināšanās līdzeklis; kultūras veidošanas, iemiesošanas un apgūšanas līdzeklis; ietekmēšanas līdzeklis.

Valoda un runa ir savā starpā ļoti cieši saistītas, un nav iedomājama viena bez otras, tāpēc nākamajā nodaļā tiks apskatītas runas funkcija, procesi un veidi.

1.2. Runas funkcijas, procesi, veidi

Apziņa, runas un dzirdes centri smadzenēs, runas orgānu iespējas ir ilgas cilvēka evolūcijas rezultāts. Normāli attīstoties, bērns to pārmanto, taču runas spējas gan viņš var īstenot tikai sabiedrībā, ja dzird un apgūst savas apkārtnes un audzinātāju valodu. (Kļaviņa, 1997, 8)

Lai izteiktu savas domas un saprastu citu izteiktā domas, katrs cilvēks izmanto dzimto valodu. Psiholoģijas vārdnīcā ir rakstīts, ka runa ir vēsturiski izveidojusies cilvēku saziņas forma ar valodas starpniecību domu formulēšana un izteikšana. Ar runas palīdzību cilvēks gūst zināšanas. Ir dažādi runas veidi, piemēram un pirmkārt rakstiskā runa, kurā atspoguļojas cilvēka vēsturiskā pieredze. Runa veic vairākas svarīgas funkcijas. Analizējot komunikatīvo runas aspektu, izšķir divas tās galvenās funkcijas – ziņošanas (norādījums uz priekšmetu, spēja izteikt savas domas kādā jautājumā) un darbības ierosmes (sarunas biedra stimulācija noteiktas darbības veikšanai). Pateicoties emocionāli izteiktai funkcijai, runa var ne tikai pastiprināt tās ierosinošo iedarbību, bet sniegt arī informāciju par runātāja emocionālo stāvokli. Mācoties runāt, cilvēks apgūst loģiskās formas un domāšanas operācijas. Runa aktīvi piedalās apzinātās uzvedības regulācijas procesos. Būtiska loma runai ir priekšstatu operēšanā, iztēlē un īstenības emocionālā atspoguļošanā. Runa kā saziņas forma ar valodas starpniecību būtiski iespaido sociāli psiholoģisko fenomenu attīstību. (Psiholoģijas vārdnīca, 1999)

John B. Carrol uzskata, ka skaņas, kas veido vārdus, balss modulācija un veidi kā vārdi tiek veidoti un sakārtoti ir runas būtiskākie elementi. (Carroll, b.g.)

Bērns ļoti agri apgūst vārdu reizē ar tā nozīmi. Jēdziens, kas apzīmēts ar doto vārdu, būdams vispārināts īstenības atspoguļojums, aug, paplašinās un padziļinās atbilstoši bērna attīstībai. Runa ir savdabīga forma, kā cilvēks izzina priekšmetus un īstenības parādības, un līdzeklis cilvēku saskarsmei vienam ar otru. Atšķirībā no uztveres runa ir īstenības pastiprinātas izziņas forma, tās atspoguļojums ar dzimtās valodas palīdzību. Runa ir valodas individuāla izpausme. Tā ir nabadzīgāka nekā valoda, bet arī savā ziņā bagātāka. Cilvēks ikdienā saskarsmē ar citiem parasti izmanto tikai nelielu daļu no tā vārdu krājuma un tām gramatiskajām formām, kas veido viņa dzimtās valodas bagātību. Runa ir bagātāka par valodu ar to, ka cilvēks runājot par kaut ko, izsaka savu attieksmi gan pret to, par ko runā, gan pret to, ar ko runā. Cilvēks saskarsmē ar citiem spēj pateikt vairāk, nekā nozīmē tie vārdi, kurus viņš lietojis. To sauc par runas zemtekstu. Lai cilvēks varētu pietiekami precīzi un niansēti atklāt savas domas citam cilvēkam, turklāt tā, lai sacītais iedarbotos uz viņu, lai tiktu pareizi saprast, viņam labi jāpārzina dzimtā valoda.

Bērna runas attīstība ir dzimtās valodas apguves process. Tas ir process, kurā bērns apgūst prasmes izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izziņas līdzekli, tas ir cilvēces uzkrātās pieredzes apguves process, kurā valoda kļūst par sevis iepazīšanas un pašregulācijas līdzekli, cilvēku saskarsmes un mijiedarbības līdzekli.

Kā jau iepriekš tika noskaidrots runai ir divas savstarpēji saistītas funkcijas: runa ir apzīmējuma līdzeklis (zīmes funkcija) un saskarsmes līdzeklis (komunikatīvā funkcija). Ja vārdam nebūtu apzīmējošas funkcijas, tas nebūtu saprotams citiem cilvēkiem. Runa kā saskarsmes līdzeklis kalpo arī kā līdzeklis cilvēku iedarbībai citam uz citu. Runā cilvēks izsaka arī savu attieksmi pret kaut ko: pret to, par ko runā un pret to, ar ko runā.

Žests, mīmika arī ir līdzekļi, kas izsaka cilvēka attieksmi pret sarunu biedra runu vai viņu pašu. Šos izteiksmīgos līdzekļus uztver sarunu biedrs, tātad tie kalpo cilvēku saskarsmei vienam ar otru. Salīdzinot ar runu, to izmantojums ir ierobežots. (Ļubļinska, 1979)

„Neverbālie izteiksmes līdzekļi vai nu papildina, vai aizstāj runu, vai arī dažkārt runā tai pretī, atklājot vārdu nepatiesumu.” (Kļaviņa, 1997, 13)

Izšķir saprotamo runu – klausīšanos (pasīvā) un sarunu (aktīvā). Aktīvā runa bērniem parasti ir nabadzīgāka par pasīvo. Bērniem valoda apguves procesā šī atšķirība ir ļoti pamanāma. Runa var būt arī skaļa – ārējā (saziņa) un klusa – iekšējā (domāšana). (Ļubļinska, 1979)

Runa ir cieši saistīta ar domāšanu un „iekšējā runa, kas domas virzības rezultātā palīdz izprast, aptvert un nodalīt svarīgāko no nesvarīgā ir nozīmīgs faktors, kas veicina domas pārveidi par skaļu runu” (Vigotskis, 2002, 10). Lai gan domāšana un runāšana ir uzskatāmi par vienotiem, tie tomēr nav identiski procesi. „Runa savas uzbūves ziņā nav vienkārši domas uzbūves spoguļattēls. Tāpēc to domai „nevar uzvilkt kā mēteli”. Runa nav gatavas domas izpausme. Doma, kļūstot par runu, pārkārtojas un pārveidojas. Doma nevis tiek izteikta ar vārdu, bet īstenojas vārdā” (Vigotskis, 2002, 318).

Jo bagātāks vārdu krājums, jo precīzāk iespējams izteikties, turklāt spēja komunicēt ar citiem, paver plašas iespējas labāk iepazīt gan sevi un citus, gan arī pasauli sev apkārt. Vārdu krājumu var salīdzināt ar amatnieka instrumentiem. „Mazs vārdu krājums ir kā āmurs un stangas, liels vārdu krājums – visdažādākie instrumenti, kad noteiktai darbībai var izvēlēties visatbilstošāko. Daudzi saskarsmes pārpratumi rodas no tā, ka mēs neesam izvēlējušies vispiemērotākos vārdus pareizā nozīmē un simbolikā” (Milts, 2004, 4).

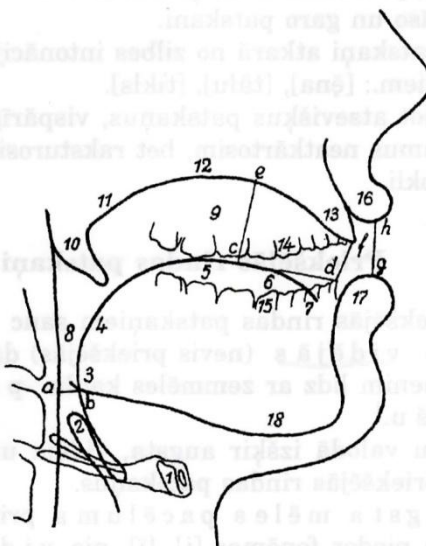
Pēc iepriekš apskatītā varam secināt, ka bērna runas attīstība ir dzimtās valodas apguves process. Tas ir process, kurā bērns apgūst prasmes izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izziņas līdzekli. Runa var būt klusa – iekšējā (domāšana) un skaļa – ārējā, kura ir saprotamā runa – klausīšanās un saruna.

Nākamajās nodaļā tiks aplūkots sīkāk pa latviešu valodas skaņu iedalījumu.

1.3. Latviešu valodas skaņu iedalījums

Artikulācijas aparātā veidojas visas valodā nepieciešamās skaņas. Skaņu veidotāji ir mēle, lūpas, žokļi, zobi, cietās un mīkstās aukslējas. (skat. 3. attēlu) Lai bērni pareizi izrunātu skaņas, artikulācijas aparātam ir jābūt kustīgam. Tomēr novērojumi liecina, ka bērniem artikulācijas aparāts var būt mazkustīgs, neievērināts. Tāpēc nepieciešams veikt dažādus artikulācijas aparāta vingrinājumus.

3.attēls. Runas orgānu daļas (Laua, 1997, 13)

3. att. Runas orgānu daļas:

1 — zemmēles kauls; 2 — uzbalsenis; 3 — mēles sakne; 4 — mēles priekšējā daļa; 5 — mēles vidējā daļa; 6 — mēles aizmugurējā daļa; 7 — mēles gals; 8 — faringa dobums; 9 — mutes dobums; 10 — ūka; 11 — mīkstās aukslējas; 12 — cietās aukslējas; 13 — alveolas; 14 — augšzobi; 15 — apakšzobi; 16 — augšlūpa; 17 — apakšlūpa; 18 — apakšžoklis.

Fonētiskie izmēri:

ab — faringālās ejas platums; cd — priekšējā rezonatora garums; ce — priekšējā rezonatora augstums; df — žokļu atvērums; gh — lūpu atstatums.

Mēle ir galvenais skaņu veidotājs orgāns. Tā ir elastīga, to veido daudz muskuļu, kuri vada mēli noteiktā virzienā vai arī regulē tās stāvokli. Izšķir mēles galu (priekšējā daļa), mēles muguru (vidējā daļa), sānus (mēles abas puses) un sakni (pakaļējā daļa). Alveolas ir zobu ligzdiņas, kurās atrodas zobi. Cietās aukslējas (mutes griesti) pāriet mīkstajās aukslējās un izbeidzas ar mazu mēlīti – ūku. Cietās aukslējas pastiprina balss skanējumu. Visu skaņu (izņemot m un n) izrunas laikā ūka ir pacelta un noslēdz gaisa izeju deguna dobumā. Gaisa mutes dobumā palīdz veidot skaņas. Runas orgāna kustīguma, plastiskuma un pareizas darbības rezultātā rodas visas valodā nepieciešamās skaņas. (Buivide, 2012, 8)

Latviešu literārās valodas fonēmu sistēmā ietilpst 48 fonēmas. 12 no tām ir monoftongi jeb patskaņi, 10 diftongi jeb divskaņi un 26 konsonanti jeb līdzskaņi.

A.Lauas skaņu iedalījuma raksturojums:

- **Monoftongus jeb patskaņus ([i], [ī], [e], [ē], [e], [ē], [u], [ū], [o], [ō], [a], [ā])** klasificē ievērojot aktīvās runas orgāna – mēles, darbību. Patskaņu artikulācijā noteikta artikulācijas centra nav, tāpēc jāņem vērā visa mēles darbība. Patskaņu artikulācijai raksturīgs brīvs izelpojamā gaisa plūdums, runas orgāniem ieņemot noteiktu stāvokli. Noteiktas mēles kustības veido patskanim raksturīgo mēles konfigurāciju, līdz ar to rada patskanim raksturīgo rezonatoru. Tāpat patskaņa kvalitāti nosaka lūpu darbība. Arī lūpām ir nozīme rezonatora veidošanā. Rezonatora forma un apjoms nosaka patskaņa kvalitāti.

Pēc mēles kustībām horizontālā virzienā latviešu valodā izšķir priekšējās, vidējās un pakaļējās rindas patskaņus, bet pēc kustībām vertikālā virzienā – augsta, vidēja un zema mēles pacēluma patskaņus.

Latviešu patskaņi ir balsīgi – to artikulācijas laikā balss saites vibrē. Raksturīga latviešu valodas patskaņu īpašība ir divējāda kvantitāte. Latviešu valodā ir **īsi** un **gari patskaņi**. Vienīgā atšķirība starp īsajiem un garajiem patskaņiem ir tā, ka garos patskaņus artikulē ar mazliet spriegāku runas orgānu muskulatūru nekā īsos patskaņus. Garie patskaņi ir ā, ē (šaurais), ē (platais), ī, ū, o. Īsie patskaņi ir a, e (šaurais), e (platais), i, u, o [ō].

- **Diftongi jeb divskaņi ([ai], [au], [ei], [eu], [oi], [ou], [iu], [ui], [ie], [uo])** ir divu monoftongu jeb patskaņu savienojums vienā zilbē. Pēc kvalitātes **diftongus** iedala **īstajos** un **neīstajos**. Latviešu valodai raksturīgais divskaņu tips ir īstie divskaņi. Par īstajiem divskaņiem sauc tādus divskaņus, kuros abi elementi ir zilbes centra veidotāji. Ja šos divskaņus vēro ar dzirdi, abi komponenti, liekas, vienlīdz skaidri un tiem raksturīga kvantitatīva patstāvība. Neīstajos divskaņos tikai viens elements ir zilbes centra veidotājs. Tādi divskaņi ir, piemēram, vācu un angļu valodā.

• **Konstantus jeb līdzskaņus ([p], [b], [t], [d], [k], [g], [c], [z], [č], [ž], [m], [n], [ŋ], [f], [v], [s], [z], [j], [x], [š], [ž], [l], [ļ], [r])** klasificē, ievērojot skaņu fizioloģisko raksturojumu. Līdzskaņi fizioloģiski raksturojami kā skaņas, respektīvi, trokšņi, kas rodas elpas plūsmai pārvarot kādu šķērslī runas aparātā. Šķērslī rada vai nu divi aktīvi runas orgāni, savstarpēji tuvojoties artikulācijas momentā, vai arī viens aktīvs runas orgāns, tuvojoties kādam pasīvam runas orgānam. Šķērslis ir būtiska līdzskaņu pazīme no to fizioloģijas viedokļa. Līdzskaņu kvalitāti nosaka, pirmkārt, tas, kurš aktīvais runas orgāns veidojis šķērslī, un, otrkārt, tas, kāds ir šķērslis. To ievērojot, izšķir divus galvenos **līdzskaņu** klasifikācijas principus:

- 1) **pēc aktīvā runas orgāna,**
- 2) **pēc artikulācijas veida**

Pēc aktīvā runas orgāna latviešu valodas līdzskaņus iedala:

- **lūpeņi:** [p], [b], [m], [f], [v];
- **mēleņi:**
 - **priekšējie:** [t], [d], [n], [c], [z], [s], [z], [l], [r], [č], [ž], [š], [ž];
 - **vidējie:** [k], [g], [ŋ], [l], [j];
 - **pakaļējie:** [k], [g], [x].

Pēc artikulācijas veida latviešu valodā līdzskaņus iedala:

- **slēdžņos:** [p], [b], [t], [d], [k], [g], [c], [z], [č], [ž], [m], [n], [ŋ],
- **spraudzēnos:** [f], [v], [s], [z], [j], [x], [š], [ž], [l], [ļ], [r] (Laua, 1997, 12-30)

Salīdzinot A. Lauas un I. Miltiņas skaņu iedalījumu, var secināt, ka abām autorēm ir ļoti līdzīga latviešu valodas skaņu klasifikācija. I. Miltiņas grāmatā ir ļoti konkrēti veikta skaņu klasifikācija, turpretī A. Lauas grāmatā šī klasifikācija ir vairāk izvērsta tekstā. Patskaņus abas autores iedala, balstoties uz aktīvās runas orgāna – mēles – darbību. Līdz ar to ir grūti tai izsekot. Ja runā par divskaņiem, abas autores tos iedala divos lielākos iedalījumos. A. Laua divskaņus iedala pēc kvalitātes „īstajos” un „neīstajos”, turpretī I. Miltiņa tos iedala pēc „komponenta sakārtojuma” un „pozicionālā lietojuma”. Iedalot līdzskaņus A. Laua ir izvirzījusi divus galvenos līdzskaņu klasifikācijas principus, savukārt I. Miltiņa tos iedala sīkāk. Neraugoties uz dažām atšķirībām latviešu valodas skaņu klasifikācijā, abu autoru domas ir līdzvērtīgas un vērā ņemamas.

I.Miltiņa **patskaņus** grupē, ievērojot aktīvās runas orgāna – mēles – darbību.

- **Pēc mēles kustībām horizontālā virzienā** (mēles daļas pacēlums pret aukslējām) **patskaņus iedala:**
 - **priekšējās rindas** patskaņi [i], [ī], [e], [ē], [e], [ē], [ē],
 - **vidējās rindas** patskaņi [a], [ā],
 - **pakaļējās rindas** patskaņi [u], [ū], [o], [ō].
- **Pēc mēles kustībām vertikālā virzienā** (mēles pacēluma intensitāte) **patskaņus grupē:**
 - **augsta** mēles pacēluma [u], [ū], [i], [ī],
 - **vidēja** mēles pacēluma [e], [ē], [o], [ō],
 - **zema** mēles pacēluma [a], [ā], [e], [ē] patskaņi.
- **Pēc lūpu līdzdalības skaņu izrunā izdala:**
 - **labiālos** (lūpas apaļotas, pastieptas uz priekšu) [o], [ō], [u], [ū],
 - **nelabiālos** [a], [ā], [i], [ī], [e], [ē], [e], [ē] patskaņus. (Miltiņa, 2005, 43)

patskaņi ir tās skaņas, kuru izruna bērnam nesagādā grūtības un neprasa piepūli. Bērna skaņu izrunas precizitāte ir atkarīga no lūpu un mēles kustībām, tāpēc pieaugušajam kopā ar bērnu nepieciešams veikt dažādus lūpu un vingrinājumus, kas sekmētu to koordināciju.

I.Miltiņa divskaņus iedala pēc diviem principiem, **ņemot vērā komponentu sakārtojumu divskanī un divskaņu pozicionālo lietojumu.**

- **Pēc komponenta sakārtojuma** izdalāmi divskaņi ar patskaņu salikumiem:
 - **pirmais komponents divskanī ir plats, otrais šaurs** [ai], [au], [ei], [eu], [oi], [ou],
 - **abi komponenti divskanī ir šauri** [iu], [ui],
 - **pirmais komponents divskanī ir šaurs, otrs plats** [ie], [uo].
- **Pēc pozicionālā lietojuma** divskaņi iedalāmi:
 - **pozicionālos**, ja līdzskanī otrais komponents nav atkarīgs no pozīcijas;
 - **stabilos**, ja otrais komponents radies pozicionālās mijas rezultātā no līdzskaņa [j] vai [v]. (Miltiņa, 2005, 44)

Latviešu valodai raksturīgo divskaņu izruna bērniem ne vienmēr ir sekmīga. Sākotnēji bērns bez grūtībām izrunā tikai dažus divskaņus, pārējo apguve notiek pakāpeniski, veicot atbilstošus vingrinājumus, izspēlējot rotaļas, sarunājoties. Divskaņu izruna ir atkarīga no komponentu izvietojuma un pozicionālā lietojuma.

I.Miltiņa līdzskaņu klasifikācijā izmanto 6 dalījuma principus:

- **pēc aktīvā runas orgāna:**
 - **lūpeņi,**
 - **mēleņi;**
- **pēc pasīvā runas orgāna (artikulācijas vietas):**
 - **bilabiāli** (pasīvais runas orgāns (**P**) augšlūpa, aktīvais runas orgāns (**A**) apakšlūpa),
 - **labiodentāli** (**P** – augšējie priekšzobi, **A** – apakšlūpa),
 - **dentāli** (**P** – zobi, **A** – mēle),
 - **alveolāri** (**P** – alveolas, **A** – mēle,)
 - **palatāli** (**P** – cietās aukslējas, **A** – mēle),
 - **velāri** (**P** – mīkstās aukslējas, **A** – mēle) līdzskaņi;
- **pēc artikulācijas veida – sprauzdeņi, slēdžeņi;**
- **pēc mīksto aukslēju stāvokļa:**
 - **orāli** (gaisa plūsma virzās caur muti)
 - **nazāli** (gaisa plūsma virzās caur degunu) līdzskaņi;
- **pēc trokšņa un toņa elementu attieksmēm:**
 - **troksnenis,**
 - **skanenis;**
- **pēc balss saišu līdzdalības:**
 - **balsīgs,**
 - **nebalsīgs** līdzskanis. (Miltiņa, 2005, 45)

Līdzskaņu iedalījums ir visplašākais. Latviešu valodā līdzskaņu ir vairāk nekā skaņu patskaņos un divskaņos. Salīdzinot ar patskaņiem un divskaņiem, līdzskaņu izruna bērniem sagādā izteiktas grūtības. Tā kā bērniem skaņu izruna attīstās atšķirīgi, ir arī bērni, kuri sarežģītākās skaņas izrunā sekmīgi.

Latviešu valodā ir trīs skaņu iedalījumi – patskaņi, divskaņi un līdzskaņi. Patskaņi ir tās skaņas, kuras bērni sāk izrunāt pirmās, tāpēc šo skaņu izrunai, bērnu runas attīstīšanas sākumā, būtu jāpievērš lielāka uzmanība.

Pēc A. Buivides teiktā varam secināt, ka skaņu izrunas attīstībai nepieciešama ne tikai ārēja ietekme un ārēji stimuli, bet arī labi attīstīts runas aparāts. Runas aparātu veido vairākas daļas, kurām ir svarīga loma skaņu izrunai. Tāpēc būtu jāpievērš lielāka uzmanība runas aparāta attīstībai un tās sekmēšanai, izmantojot dažādus vingrinājumus, tostarp, pirkstu rotaļas.

1.4. Runas attīstība un valodas apguve

Cilvēks apkārtējo pasauli iepazīst ar domāšanas, atmiņas, priekšstatu, iztēles un valodas palīdzību. Visi šie procesi veido cilvēka intelektu, ar ko viņš atšķiras no dzīvnieku pasaules. Gan intelekts, gan valoda cilvēkam veidojas jau agrā bērnībā un tālāk veidojas pirmsskolas un skolas vecumā, kā arī brieduma gados. (Kalniņa, Skrube, 1983, 9)

Bērns ir gan pasaules apguves, gan valodiskās pieredzes sākumā, un tāpēc viņa ceļš uz valodu ir daudz sarežģītāks. Bērni pilnīgi objektīvi kļūdās, gan izvēloties valodas līdzekļus no jau zināmajiem, gan veidojot jaunus, kurus pamatā tiek likta izpratne par kādu skanisko, semantisko vai gramatisko līdzību ar jau valodā esošo. Un šajā ceļā ir jāpaveic tik daudz – jāapgūst pasaules un valodas elementu sakarības, saikne starp objektu, jēdzienu un vārdu, jāiepazīst valodas daudzfunkcionālais sistemātiskums un struktūra, valodas lietojuma iespējas un nianšes, normatīvais un pieļaujамies un jau pašā sākumā jāiemācās artikulēt – izrunāt valodas skaņas, lai citi cilvēki saprastu. Apgūstot pasauli, dzīvi, valodu bērns ir radošs, un tieši šī īpašība ļauj viņam būt CILVĒKAM. (Markus, 2003, 14)

Bērna valodas attīstībā notiek milzīgi panākumi tieši pirmajos dzīves gados. Tie saistīti ar ātriem vispusīgiem attīstības tempiem. Pirmajā dzīves gadā attīstās balss reakcija, atdarināšana un sapratne, tiek apgūti pirmie vārdi; otrajā dzīves gadā attīstās balss reakcija, atdarināšana, aktīvā valoda (pamatā tiek papildināts vārdu krājums); trešajā gadā – attīstās sapratne, aktīvā valoda, paplašinās vārdu krājums, bērns sāk izmantot gramatiskās formas, sintaktiskās konstrukcijas (dažādus teikuma veidus). Jau pirmajā dzīves gadā valoda sāk pildīt saziņas funkciju un kļūst par domāšanas attīstības ierosinātāju. (Под ред. Сохина, 1984)

Bērna valodas attīstībā notiek milzīgi panākumi tieši pirmajos dzīves gados. Tāpēc tālāk aplūkosim bērnu trešā un ceturtā dzīves gada attīstības raksturojumu.

1.4.1. Trešā dzīves gada bērna attīstība

Trešajā dzīves gadā jūtamas kvalitatīvi jaunas izmaiņas bērna valodas attīstībā. Šis vecums ir ļoti svarīgs, jo bērns jāmāca saprast pieaugušā runu bez uzskates. Uzdevumi šajā vecumā ir šādi:

- 1) aktīvā vārdu krājuma paplašināšana;
- 2) valodas gramatisko iemaņu apguves pilnveidošana;
- 3) runas aktivitāte, kā arī spējas sazināties ar pieaugušajiem un bērniem attīstība. (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 41)

Valodas attīstības darba procesā liela nozīme ir orientēšanās spēju attīstīšanai. Jāattīsta spējas iepazīt dažādus priekšmetus, parādības, kā arī jāiepazīstina ar pieaugušo cilvēku dažādiem nodarbošanās veidiem. Tādējādi bagātāks kļūst runas saturs, attīstās artikulācija, valodas sazināšanās funkcija, vispārināšana. Pats galvenais ir tas, ka bērnam ne tikai jāapgūst vārdi, bet arī jāiemācās tie lietot patstāvīgi. Bērnam jāmāca izmantot valodas līdzekļus. Ja tas netiek darīts, bērni runā izmanto tikai atsevišķus vārdus, pat atbildot uz jautājumiem.

Audzinātāja savā runā nedrīkst vairs izmantot atvieglinātus vārdus, kā tas bija iespējams otrajā dzīves gadā. Arī bērni jāmāca lietas nosaukt pareizajā vārdā, neizmantojot skaņu atdarinājumus (ņau-ņau, mū-mū) vai atvieglinātus vārdus (tata – māsa). (Kalniņa, Skrube, 1983, 34)

Šajā vecumā pamazām attīstās vispārināšanas process, līdz ar to veidojas jēdzieni. Vispārinātu nozīmi iegūst ne tikai vārds, kas apzīmē priekšmetu un darbības, bet arī tas, kas apzīmē priekšmetu īpašības, kvalitāti un apkārtējo cilvēku funkcijas. Bērni jau spēj konstatēt, kas bieži atkārtojas, izdara primitīvu salīdzināšanu un secinājumus. (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 41)

Dažkārt šai vecumā bērni sāk ”stostīties”, jo ātri pieaugošais vārdu krājums neļauj tiem domāt ilgāku laiku. Šī fāze ir pārejoša, un bērns patiesībā nemaz nestostās. Tā vietā, lai aizrādītu bērnam par stostīšanos, viņš jāliek mierā, lai bērns pirms runāšanas varētu izdomāt visu, ko vēlas teikt. (Elnebija, 26)

Otrajā pusgadā runa kļūst par bērna uzvedības regulētāju. Vērojot un patstāvīgi darbojoties, saņemot pieaugušā paskaidrojumus, bērns arvien vairāk iepazīst apkārtējo vidi, orientējas tajā, izprot to, ko redz.

Trešā gada pirmajā pusgadā pieaugušais ar runas palīdzību var radīt priekšstatus par tādām lietām un parādībām, kuras viņš tieši nav uztvēris. Bieži bērns pēc savas iniciatīvas vēlas, lai viņam izskaidro nesaprotamo.

Trešajā dzīves gadā, lai arī ir attīstījusies spēja koncentrēties, tomēr bērns bez pieaugušā palīdzības nespēj novērojumā atšķirt būtiskāko, svarīgāko. Tas notiek tādēļ, ka vērojot bērns ir bijis paviršs, jo uzmanība šajā vecumā veltīta parādību ārējām pazīmēm. (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 42)

I.Miltiņa piedāvā aplūkot dažādu autoru sniegtos datus par bērna vārda krājuma apjomu un tā pieaugumu. (skat. 2. tabulu)

2. tabula. Vārdu krājuma kvantitatīvais pieaugums dažādu autoru skatījumā. (Miltiņa, 2005, 39)

<i>Bērna vecums</i>	<i>Vārdu min./maks.</i>	<i>Autors</i>
2 gadi	30 – 40 vārdi	M. Hvatcevs
3 gadi	Ap 300 vārdu	
4 gadi	Ap 2000 vārdu	
2 gadi – 2 gadi 6 mēneši	171 – 509 vārdi	O. Pravdina
3 gadi – 4 gadi	598 – 2346 vārdi	
2 gadi – 3 gadi	Ap 115 – 440 vārdu	V. Rūķe - Draviņa
3 gadi – 4 gadi	Pāri 1645 vārdi	
2 gadi – 2,5 gadi	Ap 50 – 200 vārdu	K. Smita, L. Strika
3 gadi – 3,5 gadi	Ap 500 – 800 vārdu	

Pēc aplūkotās tabulas varam secināt, ka katram autoram ir savi uzskati par vārdu krājuma pieaugumu. D. Lieģeniece un D. Nazarova uzskata, ka bērnu 3 dzīves gadā vārdu krājums palielinās no 1200 līdz 1300 vārdiem. Bērni savā runā lieto gandrīz visas vārdšķiras. Valoda kļūst sarežģītāka arī gramatikas uzbūves ziņā. Tiek lietoti paplašināti teikumi. Plašāks kļūst runas pielietojums. Strauji attīstās spēja atdarināt, atveidot to, ko bērns dzird. Savu radošo interesi bērns izsaka ar vārdiem. Bērns viegli atceras īsus dzejolišus, pasakas, stāstiņus, spēj atstāstīt īsu pasaku. (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 42)

No 2 gadiem 6 mēnešiem līdz 3 gadiem bērns apgūst palīgvārdus, sāk veidot saliktus teikumus. Dzimtes apgūšanā vēl vērojamas grūtības, taču lietvārdi tiek lietoti ar visu locījumu galotnēm. Parādās atgriezeniskie darbības vārdi, pat pārspīlēti darinājumi – ”dancoties”, ”dziedāties”, ”sēdēties” utt. Bērns sāk sevi apzināties kā personību un lietot 1. personu (”es iešu”, ”es esmu labs” u. tml.). Runu papildina piederības vietniekvārdi ”mans”, ”mana” u. tml. Bērns saskaņo lietvārdu ar īpašības vārdu un sāk lietot divdabjus. Viņš arī pareizi lieto vairākus prievārdus un saikļus. Zilbes tiek jauktas vienīgi svešākos vārdos. Grūtības rada skaņas č, š, ž, dz, dž. (Hadaņonoka, 1999, 26)

Trešajā dzīves gadā izruna vēl nav pilnīga. Palikušas vēl atsevišķas nepilnīgas skaņas, daudzsilbju vārdi, vārdi ar dubultajiem līdzskaņiem. Daudzu skaņu trūkums atsaucas uz vārdu izrunu, kā rezultātā bērna valoda vēl ir netīra un neprecīza. Bērni ne vienmēr prot izmantot savu balsis aparātu, nevar pietiekoši skaļi atbildēt uz jautājumu un runā kļuvi vai tieši pretēji skaļi. Jāatzīmē, ka trīs gadus veci atsevišķi bērni var apgūt pareizu valodu, lietot lielāko daļu skaņu izņemot „r” un šņāceņus, vai pat visas skaņas. (Максаков, 1988, 18) Šajā vecumā bērniem ir raksturīga līdzskaņu mīkstināšana (tuļpe, sauļe), šņāceņu aizvietošana ar svelpeņiem (sodien, cetri), skaņu r, l aizvietošana ar kādu citu skaņu (Īga, japa). (Baumane, 1976, 5)

Trešajā dzīves gadā notiek intensīva vārdu krājuma paplašināšana. Šajā vecumā bērnam ir liela tieksme atdarināt, kas labvēlīgi ietekmē runas attīstību. Atkārtojot aiz pieaugušā vārdus un frāzes, bērns nostiprina un aktivizē savu valodu. (Максаков, 1988, 18)

Pēc trīs gadu vecuma bērna runai ir jābūt vismaz 75% saprotamai. Vecāki, kas ar bērnu kontaktējas regulāri, viņu saprot jebkurā gadījumā. Bet šajā vecumā bērna sakāmais būtu jāsaprot arī cilvēkam, kas ar bērnu kontaktējas ne tik bieži. Protams, ir pieļaujamas atbilstošā vecuma artikulācijas kļūdas. (Katie, 2012)

Reizē ar valodas attīstību veidojas arī jēdzieniskā domāšana. Šai periodā pastiprinās arī bērna atmiņa – viņš sāk atcerēties un stāstīt par notikumiem, kas norisinājušies pirms vairākām dienām vai pat mēnešiem.

Jau divu un triju gadu vecumā daudzi bērni labprāt klausās priekšā lasītās pasakas, stāstiņus un dzejoļus, bieži vien lūdzot lasījumu atkārtot vēl un vēl. Tā paplašinās bērna vārdu krājums, un izveidojas saskare ar mūsu literārās valodas izteiksmi. (Rūķe- Draviņa, 1992, 14)

1.4.2. Ceturtā dzīves gada bērna attīstība

Četru gadu vecumā turpinās kvalitatīvas izmaiņas bērna valodā un domāšanā. Šīs izmaiņas nosaka apstākļi, ka bērns arvien labāk apgūst dzimto valodu un arvien biežāk patstāvīgi risina visdažādākos uzdevumus, kurus izvirza pati dzīves ikdiena. Ikdienas saskarsmes procesā gan ar vienaudžiem, gan pieaugušajiem bērna runa socializējas. Arvien mazāk tiek lietotas pavēles un jautājumi, vairāk tiek sniegtas adaptētas informācijas. (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 43)

Šajā vecumā vairums bērnu runā pareizi. Tomēr dažreiz viņi skaņas izolēti gan izrunā pareizi, taču vārdos lieto dažādi: gan pareizi, gan nepareizi, piemēram, šeit, masīna, sesi. Skaņu š, ž, č, dž pareizu izrunu bērni parasti apgūst vecumā no 3 līdz 5 gadiem. Nepareizu skaņu izruna (fizioloģiskā šļupstēšana) bērniem līdz 5 gadu vecumam ir pārejoša parādība. (Baumane, 1976,5)

Strauji turpina paplašināties runā lietoto vārdu, it īpaši lietvārdu, darbības vārdu un vietniekvārdu, skaits. Pieaug arī izmantoto īpašības vārdu skaits. Ievērojami paplašinās prievārdu un apstākļu vārdu lietojuma biežums. (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 44)

No trīs līdz četriem gadiem bērns apgūst visas vārdšķiras, kā arī teikuma locekļu saistījumu, lieto sakārtotus un pakārtotus teikumus. Kļūdas vērojamas darbības vārdu locīšanā, patskaņu mijā (liet, lēju, leju, liešu). Tiek apgūtas īpašības vārdu un apstākļa vārdu salīdzināmās pakāpes (liels, lielāks, vislielākais, maz, mazāk, vismazāk), prievārdi, visas valodas skaņas. Bērns vērtē savu un citu cilvēku runu. Viņš bieži jautā par vārdu nozīmi. „Kāpēcīša” posms ir visā plaukumā. (Hadaņonoka, 1999, 26)

Šajā vecumposmā bērns samērā labi apgūst valodu, ir ļoti „pļāpīgs”, patīk atskaņas (dzejoliši, pantiņi) un vārdu virknes, patīk spēlēties ar vārdiem un fantazēt. (Elnebiņa, 26)

Ceturtajā bērna dzīves gadā bērna valodai raksturīgi arī daudzi patstāvīgi jaundarinājumi, izmantojot paraugus no jau pazīstamā vārdu krājuma. (Rūķe- Draviņa, 1992, 387)

Bērni valodu neapgūst vienādi ātri un pilnīgi, arī šajā vecumā individuālās atšķirības ir lielas. Jūtama starpība šajā ziņā vērojama arī starp bērniem, kas aug šķietami līdzīgos apstākļos. Līdzīga situācija vērojama arī bērnudārzā vienas grupas ietvaros.

Četru, vēlākais piecu gadu vecumā bērns jau runā tekoši, skaidri, ar garām un diezgan sarežģītām teikuma kopām. Bieži vien parādās pirmie patstāvīgie mēģinājumi izteikt savu domu rakstītā veidā. (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 44)

Svarīgākais priekšnoteikums sekmīgai runas un valodas apguvei ir emocionālā gaisotne – pozitīva saskarsme ar pieaugušo un citiem bērniem, pieaugušā vēlme kontaktēties ar bērnu. No tā, kā pieaugušais atbildēs uz bērna jautājumiem, ir atkarīga bērna vēlēšanās vai nevēlēšanās izzināt. Tādēļ arī šajā vecumā bērna valoda ir jāpilnveido, izmantojot runāšanu, stāstīšanu,

klausīšanos, atbildēšanu uz jautājumiem, jautāšanu, spēles valodas attīstīšanai. (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 45)

Četru gadu vecumā bērnam būtu jāvar izpildīt trīs secīgas darbības, jāprot atcerēties un atkārtot vienkāršus, īsus teikumus, kuros ir četri līdz seši vārdi. (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 15)

Tāpat bērna valodas attīstību ietekmē bērna tiekšanās pēc kontakta, pieaugušā vēlēšanās atbildēt uz bērna kontakta vēlmi, fakts, ka bērna sajūtas funkcionē (dzirde, redze, emocijas, kustību aktivitāte), tuvs kontakts ar vienu pieaugušo.

Pirmo 4 gadu laikā bērnam ir izveidojies pietiekami plašs vārdu krājums, kas ļauj viņam brīvi sarunāties ar apkārtējiem cilvēkiem par apkārtņē esošiem priekšmetiem un parādībām.

Runāšana un valodas saprašana ir saistīta ar saprātu, un šīs divas sfēras lielā mērā atkarīgas no saskarsmes ar vecākiem, vienaudžiem un pirmsskolas skolotājiem. Apkārtējā vide un emocionālais klimats, kurā bērns dzīvo un atrodas, ir noteicošais faktors viņa valodas attīstībā.

Kopumā varam secināt, ka runas attīstībai nepieciešama: laba runas orgānu muskulatūra, laba dzirde, kontakts ar apkārtējiem cilvēkiem un emocijām bagāta apkārtējā vide.

Arī V.Rūķe – Draviņa domā, ka mūža pirmie četri gadi ir visnozīmīgākais posms cilvēka valodas attīstībā, jo tad izveidojas indivīda pirmā valoda un priekšstats par valodas sistēmu vispār. Tas ir vienreizējs un neatkārtojams process. Vēlākos gados gan skolā, gan dzīvē, cilvēks var piemācīties klāt vēl kādu jaunu valodu, arī daudzas citas valodas, bet tad viņam jau pamatā ir izveidojusies VALODA – priekšstats par vienas kādas valodas uzbūvi, pieredze par skaņām un to veidošanos, par to, kā funkcionē, sazinoties ar apkārtni, runātais un dzirdētais vārds. Reizē ar bērna pirmo valodu attīstījušies un nostiprinājušies arī daudzi jēdzieni un uztvere par apkārtējo pasauli vispār. (Rūķe-Draviņa, 1992, 9)

Katrā ziņā bērna runas attīstība sākas ar emocionālo sazināšanos, bērns reaģē uz pieaugušā runātajām skaņām, pats izdod kādas skaņas, ja ar viņu mīlīgi sarunājas. Saistītas runas pamatā ir ne tikai vārdu un teikumu secība, bet arī tādu saistītu domu secība, kuras izteiktas ar precīziem vārdiem pareizi veidotos teikumos. Bērns mācās domāt, mācoties runāt, bet viņš tāpat arī pilnveido savu runu, mācoties domāt. Šāds domāšanas un runas attīstības process vērojams arī pieauguša cilvēka vecumā, mēs taču mēdzam kaut ko murmināt, dungot, domās sarunāties paši ar sevi. (Markus, 2007, 25)

M. H. Bornstein, R. M. Lerner un J. Kagan. ir atklājuši galvenās nesaskaņas starp teorijām par valodu apguvi, ka tā ir saistīta ar nobriešanu smadzenēs, no vienas puses un saistīta ar sociālo mijiedarbību, no otras puses. Ir pieņemts populārākais viedoklis, ka bioloģiskie faktori nodrošina stingru pamatu valodas apgūvē, bet bērnam sociālā mijiedarbība ir absolūti nepieciešama, jo tā arī ir saistīta ar runas attīstību. (Bornstein, Lerner, Kagan, 2012)

Arī A. Ļubļinskai ir savi uzskati šajā jomā. Viņa uzskata, ka bērna valodas apgūvē ir divi ceļi: bērna ikdienišķajā, dabiskajā saskarsmē ar apkārtējiem pieaugušajiem un vecāku un pedagoģu īpaši organizētas apmācības procesā. No šādas dabiskas un speciālas apmācības satura, rakstura un metodēm ir atkarīga bērna runas attīstība katrā dzīves periodā. (Ļubļinska, 1979, 257)

L. Pellegrino (2010) raksta, ka vecāku saziņai ar bērnu ir liela nozīme bērna valodas un skaņu izrunas apguvei. Bērniem, ar kuriem netiek runāts, netiek lasīts priekšā, pareizi un vispār runāt iemācās vēlāk nekā citi bērni viņa vecumā. (Pellegrino, 2010,)

3 līdz 4 gadīgu bērnu attīstības posms ir svarīgs bērnu runas attīstības sekmēšanai. Šajā posmā bērni visvairāk tiecas uz ko jaunu, arī uz jaunu skaņu apguvi. Bērna runas attīstība atkarīga no vides, kādā valodā runā apkārtējie. Ja pieaugušais sekos līdzi sevis teiktajam, bērnam būs pareizs priekšstats par skaņām un to izrunu. 3 līdz 4 gadu vecumam bērni visas skaņas vēl neizrunā precīzi, tāpēc pieaugušajam ir jāpievērš uzmanība šo skaņu attīstībai.

Kā jau iepriekš noskaidrojām, bērna runa attīstās saskarsmes procesā, un viens no saskarsmes procesa veidiem ir rotaļa, kas ir bērna ikdienas sastāvdaļa. Arī rotaļai ir nozīme bērnu runas attīstībā. Par tās nozīmi runas attīstībā ir aprakstīts nākamajā nodaļā.

2. Rotaļas nozīme bērnu attīstības sekmēšanai

Neskatoties uz acīm redzamo vienkāršību, bērna rotaļa ir ļoti sarežģīta parādība. Rotaļas nozīmi bērna attīstībā pamanījuši un centušies izskaidrot daudzi psihologi un pedagogi: D.Elkoņins, A.Ļubļinska, A.Ļeontjevs, K.Gross, Z.Freids u.c. Balstoties uz viņu pētījumiem, rotaļa tiek raksturota, kā darbības veids, kura gaitā bērns izzina apkārtējo pasauli. Pirmskolas vecumā rotaļas ir bērna galvenais darbības veids. Tradicionālajā psiholoģijā mēdz runāt par trīs svarīgiem bērna darbības veidiem: rotaļām, mācībām, darbu. Visos vecumos cilvēka dzīvē svarīgi ir visi trīs darbības, tomēr bērnībā svarīgāka ir rotaļa, kas vijas cauri mācībām un pirmajiem darba soļiem. (Lieģeniece, Nazarova, 1999)

„Jau pašos pētīšanas pirmsākumos rotaļa tiek atzīta par bērna emocionālās dzīves fenomenu, konfliktu un pārdzīvojumu centru, kurā nozīmīga loma ir iekšējam noskaņojumam, priekam.” (Romenkova, 2008, 22)

Rotaļai piedēvē dažādas īpašības – tā ir brīvība indivīda vēlmju izpausme, kas īsteno daudzveidīgas funkcijas, tā ir aktivitāte, kurā bērns gūst prieku, apmierinājumu no savas personīgās darbības.

Rotaļa ir daudzfunkcionāla. Kā kultūras fenomens tā bērnu attīsta, māca, audzina, socializē, uzjautrina, ārstē, pilnveido utt. Rotaļu var pretstatīt racionāli produktīvajai darbībai, slinkumam, garlaicībai. Ikdienā var novērot dažādus rotaļas veidus: rotaļa – darbs, rotaļa – atpūta, rotaļa – svētki, rotaļa – vingrinājumi, rotaļa – saskarsme utt.

Rotaļas daudzveidīgi funkciju grupējumā var būt dažādas pieejas. Pedagoģe I. Kāposta funkcijas izdala šādi:

- kognitīvās funkcijas, saistītas ar izziņas procesu;
- sociālās funkcijas, saistītas ar bērnu socializāciju, savstarpējām attiecībām;
- darbības funkcijas, kā motivējošā, imitācijas, radošā, kompensējošā;
- rekreatīvās funkcijas, saistītas ar spēku atjaunošanu, atpūtu.

Rotaļas, to daudzveidīgo funkciju dēļ, izmanto kā bērnu attīstības, mācību, audzināšanas līdzekli, jo rotaļa var būt:

- bērna patstāvīga aktivitāte, darbības veids, kas veicina bērna attīstību veselumā;
- bērna dzīves organizācijas forma;
- bērna pašizteikšanās līdzeklis – „Ko es varu”, „Ko es vēlos”, „Ko es protu”;

- bērna attīstības izzināšanas līdzeklis;
- bērna attīstības korekcijas līdzeklis utt. (Dzintere, Stangaine, 2007)

Rotaļu klasifikācijai ir dažādas pieejas, kas norāda uz rotaļas daudzveidīgajām funkcijām. Zinātnieki visbiežāk rotaļas grupē saistībā ar pētāmo problēmu, praktiķi – ar rotaļas audzinošo nozīmi.

D. Dzintere un I. Stangaine ir aplūkojušas F. Fēbela, kurš pirmais pismsskolas pedagoģijā izdalīja rotaļu kā īpašu bērnu attīstības līdzekli, darbus. Viņš rotaļas grupē divējādi:

1. Pēc to rakstura:

- mēģinājumi atdarināt dzīves ikdienišķās parādības,
- iegūto zināšanu pielietošana praksē,
- radošā un tēlojošā darbība, kas aptver visdažādākos priekšmetus un parādības.

2. Pēc rotaļas audzinošās nozīmes:

- fiziskās rotaļas, kas attīsta spēku un veiklību, rada dzīvesprieku,
- jūtu un sajūtu rotaļas – attīsta jutekļus un iekšējo jūtu pasauli,
- prāta rotaļas – veicina domāšanu un koncentrē prāta (gara) darbības noteikta mērķa sasniegšanai.

D. Dzintere un I. Stangaine ir aplūkojušas arī citu autoru rotaļu klasifikācijas veidus, piemēram, franču psiholoģe F. Keira klasificē rotaļas:

- pēc to rašanās, izdalot instinkta – iedzimtās un atdarinošās rotaļas, kas balstās uz bērnu iztēli;
- pēc to attīstošās nozīmes, izdalot kustību rotaļas, sajūtu, intelekta, emocionālās, gribas, artistiskās rotaļas, kas ietver zīmēšanu, veidošanu, dramaturģiskus, celtniecību. (Dzintere, Stangaine, 2007)

Psihologi bērna rotaļu attīstību aplūko ciešā saistībā ar bērna vispārējo attīstību. Pirmajā dzīves gadā pārsvarā tās ir pieaugušā un bērna kopīgas darbības, kad pieaugušais spēlējas ar bērnu. Nedaudz vēlāk bērns pats sāk darboties ar priekšmetiem, rotaļlietām. Otrajā, trešajā dzīves gadā rotaļu darbības pilnveidojas, parādās bērnu pašu izdomātas sižeta lomju rotaļas, kas laika gaitā pilnveidojas un attīstās. Mazbērnu vecumā bērni rotaļājas, lai iemācītos pārvaldīt savu ķermeni. Viņi ar prieku vingrina savus locekļus, bez mitas kustas, skrien, šūpojas, dejo un dzied. Trīs, četrus gadu vecumā bērni rotaļās sāk ievērot noteikumus, atbilstoši tiem izpilda dažādas

rotaļu darbības, lomas. Šajā laikā bērns darbojas ar priekšmetiem, izmēģina savus spēkus un priecājas par uzvaru. Bērnā rodas apziņa, ka viņš spēj kaut ko izdarīt. (Dzintere, Boša, 1997)

Rotaļas savā attīstībā līdz ar bērna attīstību iziet vairākus posmus. D. Dzintere un I. Stangaine atbilstoši pēdējiem pētījumiem izdala vairākas rotaļas attīstības stadijas. (skat. 3. tabulu)

3.tabula. Radošās rotaļas attīstības posmi. (Dzintare, Stangaine, 2007, 86)

<i>Aptuvenais bērnu vecums</i>	<i>Rotaļas attīstības posms</i>	<i>Paskaidrojums</i>
12 mēn. – 2 g. v.	Konkrētā rotaļa – bērns lieto materiālus, lai izpētītu to iespējas un atdarinātu pieaugušo darbības. Parādās tā saucamās destruktīvās rotaļas (ārdīšanās).	Bērni pakāpeniski savas darbības saista ar dažādiem priekšmetiem, to pielietojumu, tā mācoties integrēt lielo un mazo muskuļu aktivitāti, iegūstot kontroli pār savu ķermeni un apgūstot daudzveidīgas darbības ar sadzīves priekšmetiem un rotaļlietām. Vienlaikus veidojas abpusēja saskarsme ar aprūpētājiem. 18 mēn. – 2 g. – parādās sižeta rotaļas ar iztēles elementiem.
1,5 – 2 g.	Sižeta rotaļa – bērns, balstoties uz priekšstatiem, attēlo vēroto ģimenē, apkārtnē. Pārsvarā tās ir reālas darbības, bet sāk parādīties arī iztēles elementi – darbības, priekšmeti un neapzinātas lomas.	Otrajā dzīves gadā sāk parādīties radošās rotaļas iedīgļi – leļļu un dzīvnieku „barošana”, sarunas ar tiem utt.
2 – 7 g.	Simboliska, radošā rotaļa – bērns sāk saprast un lietot standarta simbolus, lai radītu; dažādos variantos izmantot savu pieredzi, pielietot materiālus, rotaļlietas.	Radošā jeb simboliskā rotaļa, ko dažkārt dēvē par dramatisko rotaļu, attīstās vienlaikus ar bērnu radošo izdomu, prasmi savu pieredzi izteikt darbībā, tēlos, valodā, tā sekmē bērnu sadarbību.

3 – 7 g.	Konstruktīvās rotaļas – bērns rada un veido lietas ar māksliniecisku un mehānisku nozīmi. Celtniecības, teatrālās, režisoriskās rotaļas. Bērns kombinē, grupē sīkas rotaļlietas, izpildot režisora un aktiera lomu.	Spēle kā patstāvīga bērna aktivitāte attīstās pakāpeniski – sākumā tās ir bērnu kopīgās rotaļas bez noteikta mērķa un izteiktiem noteikumiem.
----------	---	---

Tikai pamazām pilnveidojot rotaļāšanās prasmes bērni saprot, ka vienlaicīgi rotaļā var piedalīties vairāki bērni, un tā rotaļa kļūst kolektīva. Sākumā rodas viens rotaļu partneris, vēlāk vairāki. Rotaļu laikā rodas bērnu pieķeršanās un draudzība.

Individuālās rotaļas līmenis vienmēr būs augstāks nekā kolektīvās rotaļas līmenis, jo partneri cenšas atrast tās rotaļu prasmes, kuras būtu pieejamas lielākajai daļai bērnu rotaļu grupiņā. Tomēr kolektīvajās rotaļās bērni apgūst daudzas svarīgas cilvēciskās saskarsmes prasmes: mācās vienoties ar partneriem, piekāpties, pārliecināt otru par savu viedokli ar pieņemamiem līdzekļiem, apgūst iecietību pret cilvēkiem, savstarpēju izpalīdzību un daudzas citas lietas. Bērni, kuri rotaļājas, ir optimiskāki, saistošāki vienaudžiem, viņiem vieglāk izdodas pārciest citu kritiku un ir mazāk pakļauti stresam. V. Romenkova uzskata, ka tas ir likumsakarīgi, jo rotaļāties bērnam māca pieaugušais, tādējādi bērns sadarbojas ar pieaugušo, ir mīlēts un pasargāts. (Romenkova, 2008)

„Rotaļa ir kā tilts, kas savieno bērna ”es gribu” ar viņa mazo, vēl nespējīgo ”es varu”.”(O.Svenne) prieks bērnam rodas tad, ja viņam ir iespēja izmēģināt līdz šim vēl nenojaustās spējas. Tādējādi bērnam rodas sava spēka un veiklības nojauta.

Pašapziņa ir viens no galvenajiem faktoriem, kas sekmē bērna attīstību pirmsskolas periodā, kad bērns ir visvairāk „atvērts” visu veida ietekmēm. Bērna ES, kas ir personības kodols, veicina viņa aktivitāti, emocionālo, prāta un gribas attīstību. Apziņa un ES izjūta nerodas cilvēkam uzreiz. Atsevišķi šīs sarežģītās orientāciju sistēmas komponenti bērniem veidojas pamazām. Psiholoģisko pētījumu lielākā daļa koncentrējas ap četrām problēmām: zīdaiņa pārejai no reaktivitātes uz aktivitāti un ar to saistās psihiskās pašregulācijas mehānismu veidošanās; posms, kad bērns sāk pazīt savu attēlu un apgūst personu vietniekvārdus; bērna pašvērtējuma evolūcija; apzinīgā ES veidošanās un personības sociālā pašnoteikšanās. Visas šīs izpausmes vērojamas arī bērna rotaļās.

Rotaļu darbība nodrošina apstākļus bērna attīstībai kopumā un ir ārkārtīgi svarīgs bērna pašapziņas veidošanas mehānisms. (Pučure, 2000)

Pirmsskolas vecuma bērnu rotaļai ir vairākas funkcijas. Rotaļa ir bērnu darbības veids, kas attīstās un pilnveidojas. Tā ir neaizstājams pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanas un mācīšanas līdzeklis. Rotaļa iedarbojas uz bērna jūtām, attīsta viņa apziņu un praktisko darbību, ieaudzina tādas īpašības, kā labestība, atsaucība, Dzimtenes mīlestība, interese par darbu, vēlēšanās strādāt, kā arī veidot pareizus priekšstatus par sabiedriskās dzīves parādībām. Liela nozīme rotaļai ir bērna gribas īpašību veidošanā.

Bērniem vismīļākās ir tās rotaļas, kurās viņi paši izvirza rotaļas mērķi. Rotaļas process ir virzīts uz šī mērķa īstenošanu un tādējādi sekmē gribas īpašību attīstību. Rotaļās bērns vingrinās iegūtās zināšanas radoši izmantot praksē. Tas mobilizē bērna intelektuālās spējas, iztēli, uzmanību, atmiņu. Izpildot lomas, attēlojot notikumus, bērni nosaka dažādas likumsakarības. Īpaša nozīme rotaļai ir darbību atdarināšanā un neesošu rotaļlietu aizstāšanā ar dažādiem priekšmetiem. Pakāpeniski šīs darbības pārveidoja par iekšējām darbībām.

Rotaļa ir bērnu dzīves un darbības organizācijas forma. Tajā rodas bērnu rotaļu kolektīvi, veidojas noteiktas attiecības starp bērniem, personiskās simpātijas un antipātijas. A. Makarenko ir norādījis, ka bērns alkst rotaļāties un šo vēlmi vajag apmierināt. Bērnā ne vien jāvēl laiks rotaļām, bet ar tām jāpiepilda visa viņa dzīve. Rotaļa, ja pieaugušais to pareizi vada un virza, organizē bērna patstāvību.

Rotaļa ir arī bērna izzināšanas līdzeklis, jo rotaļā apkopojas un izpaužas un veidojas personības psihiskās dzīves visas puses. Vērojot bērnu rotaļā, var izzināt viņa intereses, priekšstatus un rakstura iezīmes.

Vislielākā nozīme ir radošajām rotaļām, jo tās kompleksi attīsta bērna personību. Rotaļas kompleksā iedarbība uz bērnu ietverta tautas pedagogijā – rotaļiņās. Tajās bērns darbojas, runā, apgūst tikumu, veidojas viņa iztēle, attīstās humora izjūta, rodas prieks, tās ir saistītas arī ar dziedāšanu un dejošanu.

D. Dzintere izšķirtas divas rotaļu grupas: rotaļas ar atklātajiem, fiksētiem noteikumiem un rotaļas ar slēptiem noteikumiem. Pie pirmās grupas pieskaita didaktiskās, kustību un muzikālās rotaļas; pie otrās grupas – radošās rotaļas: sižetiskās lomu rotaļas, dramatizācijas, celtniecības rotaļas. Lai ieaudzinātu bērnos pozitīvu attieksmi pret darbu, neaizstājamas ir sižetiskās lomu rotaļas. (Dzintere, 1984)

Ļoti bieži ģimenēs ir sastopama situācija, kad pirmsskolas vecuma bērns lūdz vecākiem aizvien jaunas un jaunas rotaļlietas. Tā ir ļoti nopietna problēma mūsdienu ģimenēs. Šai problēmai ir risinājums – svarīgi ir kopā ar bērnu apspēlēt rotaļlietu, kura nonākusi viņa rokās, lai viņš iemācītos ar to rotaļāties, iekļautu savos rotaļu sižetos. Rotaļlietu rotaļāšanās brīdī ir jābūt maz, lai tiktu dots lielāks plašums bērna iztēlei un aktivitātei. Pētījumi ir pierādījuši: jo vairāk bērnam ir rotaļlietu, jo mazāk bērns ir apmierināts ar rotaļu. Šādā situācijā rotaļlieta no prieka priekšmeta ir pārvērtusies par īpašumu, kas padara rotaļas procesu nebrīvu, kur nevis bērns rada vidi, bet vide diktē bērnam, kā uzvesties. (Romenkova, 2008)

Lai attīstītos bērna prāts, pieaugušais nedrīkst iejaukties bērnu radošajā darbībā. „Bērns ir personība ar ierosmi, iniciatīvu, kas uzmeklē sev darbību un pārvar grūtības, rada sevi apmierinājumu. Tā attīstās viņa inteliģence.” (Kriķe, 1994, 5)

Rotaļu vērtība slēpjas tās daudzveidīgajās funkcijās, tādās kā kultūras mantojuma apguve un nodošana no paaudzes paaudzē, komunikācijas funkcija, ievēdot bērnu cilvēku savstarpējās attiecībās, bērnu pašrealizācijas funkcija, terapijas un korekcijas funkcija, izklaides funkcija un citas.

Bērnam rotaļa ir brīva, neatkarīga, daudzveidīga aktivitāte, kurā viņš realizē savas vēlēšanās un intereses, ko neierobežo pieaugušo prasības un aizliegumi. Viņam tā ir pašrealizācijas un pašizteikšanās līdzeklis.

Rotaļa ir pirmsskolas vecuma bērnam kā dzīvesveids. Tā bērnam rada emocionālu komfortu, līdzsvaru, apmierinājumu, brīvības un drošuma sajūtu, ļauj realizēt sevi, apjaust savas intelektuālās iespējas, veiklību, ļauj iepazīt pasauli, attīsta iztēli, jaunradi. Rotaļājoties bērns veido savu izdomu pasauli, kurā izspēlē savas zināšanas par apkārtējo pasauli, izrāda emocijas gan pozitīvās, gan negatīvās, attēlo vēroto un pārdzīvoto – notikumus ģimenē, apkārtņē, pasakas, redzēto televizorā utt.

Latviešu valodas vārdnīcā rakstīts, ka rotaļa ir nodarbība bez praktiska mērķa, priekam, laika īsināšanai, atpūtai. (Latviešu valodas vārdnīca, 1987) Pēc apkopotās informācijas darba autors secina, ka rotaļai var būt arī mērķis un to var izmantot arī mācību procesā.

Turpinājumā apskatīsim, kā konkrēti pirkstu rotaļa veicina bērnu runas attīstību.

2.1. Pirkstu rotaļa – runas attīstības un valodas apguves aspektā

Trīs līdz četrus gadus vecam bērnam ir izteikta vajadzība pēc tuvu un mīļu cilvēku atbalsta. Tas ir arī laiks, kad bērnam attīstās kustību koordinācija un runa. Tas notiek, pateicoties pozitīvai saskarsmei ar pieaugušo. Viens no veiksmīgākajiem līdzekļiem, kas nodrošina gan pozitīvu saskarsmi ar pieaugušo, gan runas attīstību, latviešu folklorā ir pirkstu rotaļas, jeb tautasdziesmas – rotaļiņas. (Zīriņa, 2007, 37)

B. Brice aplūkojot dažādu zinātnieku viedokli ir secinājusi, ka „ASV, Japānas, Vācijas, Krievijas u.c. valstu zinātnieki (K. Akucu, M. Ibuka, G. Domans, V. Penfīlds, M. Koļcova, M. Zvonarjova, L. Fomina u.c.), pētot vispārējās un smalkās motorikas, t.i., gan ķermeņa, gan pirkstu kustību, iedarbību uz bērna intelektuālo attīstību ir secinājuši, ka bērni, kuri kopš agras bērnības nodarbojas ar sportiskām aktivitātēm un vingrina smalko motoriku, ātrāk attīstās arī garīgi”. (Brice, 2007, 7)

Zinātnieki, kuri pētījuši bērnu smadzeņu darbību, bērnu psihi, uzskata, ka sīkās pirkstu muskulatūras attīstība labvēlīgi ietekmē bērna runas zonu funkcionēšanu galvas smadzenēs. Ciešu pirkstu motorikas saistību ar runas zonu darbību apstiprina gadījumi, kad vēloties kreilim bērnudārza vecumā iemācīt darboties ar labo roku, bieži sākas stostīšanās. (Krafte, b.g., 4)

Taustes sajūta ir visplašākā sajūta, jo taustes šūnas atrodas ādā un gļotādā un ir izplatītas pa visu ķermeni. Šai sajūtai ir ļoti liela nozīme, jo tā ietekmē mūsu garīgo un fizisko pašsajūtu. I.Elnebija uzskata, ka pieskāriens ir vitāli svarīgs visai mūsu nervu sistēmai, jo impulsi izplatās pa smadzenēm, kas attīsta citas sajūtas. Lai nervu sistēma būtu līdzsvarota, ko rada pieskāriens, viņa iesaka sniegt bērnam pastiprinātu ķermeņa kontaktu. (Elnebija, b.g.)

Zinātnieki ir atklājuši, ka cilvēka intelekta pamats veidojas jau pirms piedzimšanas – prenatalā periodā – līdz 4 – 5 gadu vecumam. Tāpēc tieši šim periodam ir vislielākā nozīme bērna attīstībā, īpaši runas attīstībai.

Tiek izšķirti triju veidu dzirdes sajūtas: runas, mūzikas un trokšņu. Ļoti nozīmīgi ir dzirdes uzmanības trenēšanu sākt jau zīdaiņa vecumā, pievēršot bērna uzmanību dažādām skaņām. Tādēļ šajā vecumā ļoti svarīgi ir māmiņām dziedāt šūpuļdziesmas, skandēt ritma dzejolišus un spēlēt ar bērnu pirkstu rotaļas. Kopīga darbošanās ar bērnu ir nozīmīga ne tikai bērna dzīves pašā sākumā, bet arī tad, kad mazais ir jau paaudzies. Tas rada bērnā drošības izjūtu, pārliecību, ka viņu mīl. Liela nozīme ir arī ģimenes locekļu spējai uz klausīt bērnu, kad

viņš izteicis vēlmi parādīt, ko iemācījies bērnudārzā – dziesmiņas, dzejojīšus, pirkstu rotaļas. (Brice, 2007, 7)

Cilvēku saskarsmē liela nozīme ir valodai un runai, kuru pastiprina emocijas, tāpēc pirkstu rotaļas ir ieteicamas un piemērotas bērniem kopš agrīna vecuma, pat tad, ja bērns vēl nelalina, jo tekstu un darbības ar bērna rokām izpilda pieaugušais, nodrošinot pozitīvu emocionālu saskarsmi.

I.Miltiņa palūkojot L.Arutjunjanas izteiktās atziņas, nonākusi pie secinājuma, ka rokas pirksti var kļūt par runas tempa, ritma, loģiskā uzsvāra un pauzācijas labotājiem. Skatot minētos runas komponentus katru atsevišķi, rodas jauna runas procesa izpratne. Sarežģītā izteikšanās sadalās atsevišķos elementos, kurus var labi apgūt, atkārtoti vingrinoties. Savukārt konteksta atklāsmei ir nepieciešama gan improvizācija, gan emocionalitāte. Te lieti noder dažādie pirkstu tēli, kuri apvienojas noteiktā sižetā un darbojas dinamiski (gliemezis lien, tauriņš lido u.c.). Pirkstu tēlu apvienošana sižetā ir pirkstu rotaļa. Tieši tēli ir tie, kas savā daudzveidīgajā darbībā saista bērna uzmanību. (Miltiņa, 2005, 245)

Pirkstu rotaļu izmantošana kopā ar ritmu un kustībām veicina koordinācijas attīstību, līdz ar to veicina arī prāta attīstību. Tas nozīmē, ka attīstās izziņas procesi – domāšana, runa, uzmanība, atmiņa, iztēle, uztvere. Izmantojot skanošos žestus, bērniem veidojas arī noturīga kustību koordinācija, attīstās ritma izjūta.

Skanošie žesti ir ķermeņa orķestris:

- kāju piesitieni (dipu – dapu);
- viegli piesitieni augšstilbiem – gan priekšpusē (ļuk-ļuk), gan sānu daļā (skaņa mainās – ļik-ļik);
- plaukstu piesitieni (plik-plak);
- pusplaukstu piesitieni, ieliktu plaukstu piesitieni (tik-tik);
- piesitieni krūtīm (bundziņas – bum-bum);
- knipji (nik-nik). (Brice, 2007)

Pirkstu rotaļas ir labs līdzeklis, kuru var izmantot dažādos dienas režīma brīžos pirmsskolas izglītības iestādē. Tās noder gan bērņus sagaidot, rīta cēlienā, gan rotaļnodarbība, pastaigā, gan pēcpusdienas cēlienā, kurā visbiežāk tiek veikts individuālais darbs ar bērņiem. Pirkstu rotaļas neprasa nekādus telpas ierobežojumus, nekādu papildus sagatavotu materiālu, vienīgais, kas ir vajadzīgs, - audzinātājas zināšanas un vēlēšanās darboties ar bērņiem kopā. Pirkstu rotaļas ļoti veiksmīgi var izmantot adaptācijas perioda sākumā, kad reizēm bērņam ir grūti

šķirties no vecākiem. Tad audzinātāja var kopā ar bērnu izpildīt kādu no pirkstu rotaļām un tādējādi izveidot pozitīvu emocionālu saskarsmi, kas tajā brīdī bērnam ir visvairāk nepieciešama. Izmantojot pirkstu rotaļas, audzinātāja rada bērnam drošības izjūtu – bērns sāk saprast, ka bērnudārzā var justies labi, pakāpeniski attīstās interese par šo iestādi. Pirkstu rotaļas nodrošina vajadzību sadarboties, tiek veicinātas rotaļu prasmes, un rotaļas kontekstā daudz ātrāk attīstās bērna runa. (Zīriņa, 2007, 41)

Pirkstu rotaļas un spēles:

- attīsta smalkās muskulatūras kustību koordināciju;
- palīdz sagatavot bērna roku rakstīšanai un citu dzīvē nepieciešamu kustību veikšanai;
- ir viens no bērna runas attīstīšanas un traucējumu novēršanas palīg līdzekļiem;
- veicina simultāno domāšanu, t.i., prasmi vienlaicīgi domāt par vairākām vienlaikus izpildāmām darbībām;
- vingrina bērna uzmanību, atmiņu un koncentrēšanās spējas;
- veido lielāku bērnu aktivitāti
- starp bērnu un pieaugušo veido emocionālo kontaktu;
- veicina saskarsmes prasmju attīstību;
- nodrošina drošības izjūtas veidošanos.

Runas attīstība ir ļoti svarīgs bērnu attīstības rādītājs. Tijai Zīriņai uzskata, ka šis jautājums bijis aktuāls jau pirms daudziem gadsimtiem, un tāpēc arī folklorā ir atrodamas jaukas pirkstu rotaļas, kas spējušas saistīt bērnu uzmanību gadsimtiem ilgi. (Zīriņa, 2007)

Katras tautas folklorā ir sastopami īsi, asprātīgi pantiņi, kuru skandēšanu pavada pirkstu un roku kustības. Tā kā literatūrā ir atrodamas ļoti nedaudz pirkstu rotaļas, galvenais veids mūsdienās, kā šī tautas bagātība tiek nodota tālāk, ir - mutvārdu ceļā no iepriekšējām paaudzēm. Katrs no savas bērnības atceramies „Vāru, vāru putriņu”. Jau mūsu senči bija ievērojuši, ka roku un pirkstu kustības, kuras veido saistībā ar nelieliem dzejolišiem, labvēlīgi ietekmē bērnu attīstību. (Brice, 2007, 7)

Pirkstu rotaļas ir folkloras sastāvdaļa. Folklorā var izdalīt gan bērnu kopšanas, audzināšanas un mācību dziesmas, gan arī aukļu un bērnu dziesmas. Vilma Greble norāda, ka ļoti bagātīgs ir materiāls bērnu folklorā par bērna ēdināšanu, galvenajiem ēdieniem un to gatavošanu. „Kad bērns nepacietīgi prasa ēdienu un nevar vien to sagaidīt, viņa uzmanību

cenšas saistīt ar jautrām rotaļveida dziesmiņām, kurās teksta dziedājumu vai skandējumu pavada dažādas izdarības ar bērna rociņām.”(Greble, 1973, 12) Greble piemin, ka parasti pieaugušais ar savu pirkstu griež pa bērna delnu tā, it kā maisītu katlā putru, un skaita: „Vīru, vīru putriņu”. Izvārīto ēdienu izdalot bērnu pirkstiņiem, vienam no tiem pievērš lielāku uzmanību. Tas ir, vai nu īkšķis, kas bijis nepaklausīgs, slinks, „Tas nekūra uguni” un tāpēc nekā nedabū, vai arī mazais pirkstiņš, kam piešķir lielāko devu – par to, ka tas ir mazākais. Šo Grebles piemēru bērni var arī paši izpildīt, skatoties kā to dara pieaugušais ar saviem pirkstiem. (Greble, 1973)

Pirkstu rotaļas ir jautras un priecīgas, tās rada bērnā vēlmi darboties, jo tajās ietverta darbību atkārtošana, kas šajā vecuma posmā ir īpaši svarīga bērna attīstībai. Tāpēc arī pirkstu rotaļās ir bieži sastopami skaņu, zilbju un vārdu atkārtojumi.

Vāru, vāru putriņu,

Vāru, vāru putriņu,

Trīs milti katlā;

Tam došu, tam došu,

Tam došu, tam došu,

Tas nekūra uguni,

Tas nedabūja.

Bērnu folklorā visvairāk aptver tautasdziesmas, kas iepazīstina bērnu ar tuvāko un tālāko apkārtni. Tas ir ļoti būtiski bērna vārdu krājums strauji palielinās, pateicoties izziņas procesu attīstībai, un liela daļa vārdu pāriet no pasīvā vārdu krājuma aktīvajā. Liela daļa tautasdziesmu ir par bērna rociņām. Dziesmiņas par bērna pirkstiem un pirkstu nosaukumi ir saistīti ar vistuvākajiem jēdzieniem apkārtne un rosina bērnu darboties. Tautasdziesmas par rociņām, jo tās jau ļoti agri izraisa bērna interesi. Katram no pieciem rokas pirkstiem folklorā sastopami vairāki nosaukumi. Tas pierāda, ka šīs tautasdziesmas ir ļoti nozīmīgas mazo bērnu attīstībā. Īkšķis visbiežāk tiek pieminēts kā „utubunga”, „Īkstītis”, „Īkšķītis”, „mīļā, labā māte”. Otrais pirksts ir „Poda laiža”. Vidējais pirksts tiek saukts par „garo Pēteri”, „garo Ansi”, „garo Sīmani”, jo tas ir garākais pirksts. Ceturtais pirksts ir „zeltēnītis”, „zeltnešis”, jo uz tā tiek nēsāts gredzens. Piektais pirksts ir „mazais bērniņš”, „nabadziņš”, „knibucītis”, „pintiķītis”, jo tas ir pats mazākais pirkstiņš. Šos nosaukumus ļoti viegli var iesaistīt dažādās pirkstu rotaļās. (Zīriņa, 2007)

Īkšķītis, resnītis – tas ir priekšnieks.

Šis krējumlaiža – kārumnieks.

*Tas garais Indriķis – slikts
darbinieks.*

Zeltiņš, kurš mīl zeltu valkāt.

Un Ansītis mazs citrus lūdza talkā.

Pirkstu spēlēs var iesaistīt arī dažādus dabas materiālus. Taustes sajūtas attīstībai I.Elnebija piedāvā bērniem rotaļāties ar smiltīm, mālu, ūdeni, akmentiņiem, čiekuriem, zariņiem, zīmēt ar pirkstiem un līmēt kopā dažādus priekšmetus. (Elnebija, b.g.) Visas šīs nosauktās lietas var iesaistīt pirkstu rotaļās, piemēram, pirkstu rotaļu veikt ūdenī vai smiltiņās, pirkstu rotaļu „Cepu, cepu kukulīti” var izspēlēt ar māla palīdzību, čiekurs var būt „ezītis”, kurš rāpo pa bērna rociņām u.t.t..

Par to, ka manuālās darbības ietekmē cilvēka galvas smadzeņu funkcijas, zināja jau senajā Ķīnā 2. gadsimtā pirms mūsu ēras. Japānas speciālists M.Ibuka uzskata, ka papīrs un māls dodams bērnam jau nepilna gada vecumā, lai mazais tos aiztiktu bez noteikta mērķa, tomēr delnu, pirkstu kustību rezultātā minētie priekšmeti maina savu formu, un bērns ar interesi un izbrīnu vēro radušās pārmaiņas. Jo biežāk bērns saskarās ar papīru, mālu, jo lielāku apmierinājumu darbošanās procesā gūst. Bērns var plēst, burzīt, mīcīt, stiept – aktivizēt pirkstu, roku veiktību, bet vienlaicīgi ar roku kustībām bērns aktivizē sensoro un prāta attīstību, noris „valodošana” – spēja sevi izteikt runā. (Miltiņa, 2005)

S. Danger un G. Landreth ir apskatījuši vairāku zinātnieku ir pētījumus par rotaļu terapijas ietekmi uz runas un valodas attīstību. Viņi ir noskaidrojuši, ka rotaļu terapijai ir devusi pozitīvus rezultātus runas attīstība. Tas ir pierādīts vairākos pētījumos (Broen & Westman, 1990, Rossetti, 1996; Rustin, Botterill, un Kelmana, 1996). Iegūtie rezultāti atspoguļo sen izveidojušos saikni starp rotaļas attīstību un valodas attīstību. Valodas speciālisti norāda, ka simboliska rotaļa ir priekšnosacījums veiksmīgai valodas apguvei (McCune-Nicolich, 1975). Pētnieki norāda, ka rotaļa nodrošina: a) izdevību apkārtnes izzināšanai (Hubbell, 1981); b) pieredzes bagātināšanu, kas patiesi interesē bērnu (Benjamin, 1984); c) dabisku izpaušanās veidu (Cogher, 1999). Šie ir trīs svarīgākie nosacījumi optimālai valodas apguvei. (Danger, Landreth, 2005)

Biruta Krafte arī ir veikusi vairāku mēnešu pētījumu par pirkstu rotaļu ietekmi uz bērnu runas attīstību. Pirkstu rotaļas viņa izmantoja dinamiskajās pauzēs, katrā nodarbībā dinamiskās pauzes garums bija 2-3 minūtes, dienā – 6-9 minūtes. Tekstu viņa izvēlējās tādu, lai vienā dinamiskā pauzē būtu lielāks pirkstu kustību daudzums, un tās saskaņotas ar izrunājamo tekstu.

Birutas Kraftes uzdevums šajā jomā bija:

- saskaņot pirkstu rotaļas un vingrinājumus ar runu,
- padarīt sīkās pirkstu muskulatūras vingrinājumus regulārus, paredzot tam optimālo laiku,
- pārliecināt grupu audzinātājas par šo vingrinājumu mērķtiecību,
- noteikt, vai sīkās roku muskulatūras attīstība ietekmē skaņu izrunas korekciju bērniem,
- paaugstināt bērnu interesi par līdzīgiem vingrinājumiem, pārvērst tos aizraujošās rotaļās.

Viņa novēroja, ka bērniem ir šādas grūtības:

- mazkustīgi pirksti,
- neprecīzas kustības,
- lēns temps.

Bet jau ceturtajā darba mēneša beigās pirksti kļuva paklausīgāki un kustības – precīzākas.

Krafte B. Secināja, ka šis darbs palīdz:

- regulāri stimulēt runas zonas kustīgumu galvas smadzenēs, kas labvēlīgi ietekmē bērna runas korekciju,
- pilnveidot psihiskos procesus – uzmanību, atmiņu - kuri cieši saistīti ar runu,
- atvieglot rakstīšanas prasmes apguvi nākamajiem skolniekiem.

Bērnu runa ritmizējas ar kustībām, ir pietiekami skaļa, precīza, emocionāla, bet ritms labvēlīgi ietekmē bērnu runas uzbūvi. „Darbam pie pirkstu motorikas attīstības jābūt regulāram un rezultatīvam. Optimālākais laiks šim mērķim ir dinamiskā pauze nodarbību laikā”. (Krafte, b.g.)

Kopumā varam secināt, ka pirkstu rotaļa ir pati svarīgākā un nepieciešamākā nodarbe, kura virza bērna runas attīstību, un ir veids kā bērns izzina pasauli un apzinās sevi tajā. Rotaļā bērns runā, mācās, strādā, domā, vēro un sadarbojas.

Tālāk aplūkosim dažus ieteikumus pirkstu rotaļas izmantošanā, kuri var noderēt bērnu vecāki un pirmsskolas skolotājiem darbā ar bērniem.

2.2. Ieteikumi pirkstu rotaļu izmantošanā

Iepriekš noskaidrojām, cik liela ir pirkstu rotaļu nozīme bērnu attīstībā, it sevišķi runas attīstībā, bet, lai veiksmīgāk tiktu pielietotas pirkstu rotaļas ir izveidoti pāris būtiski ieteikumi pirkstu rotaļu izmantošanā. Šie ieteikumi var noderēt gan pirmsskolas skolotājām, kas strādā ar 3 – 4 gadus veciem bērniem, gan skolotājām, kas strādā ar jaunākiem un vecākiem bērniem, gan bērnu vecākiem.

„Pirkstu rotaļas ļoti veiksmīgi var izmantot adaptācijas perioda sākumā, kad reizēm bērnam ir grūti šķirties no vecākiem. Tad audzinātāja var kopā ar bērnu izpildīt kādu no pirkstiņu rotaļām un tādējādi izveidot pozitīvu emocionālu saskarsmi, kas tajā brīdī mazulim ir visvairāk nepieciešama. Izmantojot pirkstu rotaļas, audzinātāja rada bērnam drošības izjūtu – bērns sāk saprast, ka bērnudārzā var justies labi, pakāpeniski attīstās interese par šo iestādi.” (Zīriņa, 2007, 41)

Pirkstu rotaļas un skandējamie dzejojīši jāizpilda emocionāli, izteiksmīgi, neslēpjot emocijas, tomēr vajadzētu izvairīties no skaļiem emocionāliem pārspīlējumiem, kas lieki var uztraukt un uzbudināt bērnu.

Izvēloties skaitāmpantu, ieteicams ievērot pakāpenības principu – no vienkāršākā uz sarežģītāko. Darbojoties ar bērniem, ieteicams sākumā tekstu izrunāt lēnākā tempā, ar skaidru dikciju, izteiksmīgā intonācijā.

Vēlams, lai bērns sēdētu ar skatu pret pieaugušo un redzētu pieaugušā seju, emocionālo izteiksmi, vērotu mutes kustības. Pieaugušajam ir jāskatās bērnam acīs, lai mazais pilnībā uztvertu runu. (Brice, 2007, 8)

Labākie brīži, lai veiktu ar bērnu darbības, ir:

- kad bērns ir mierīgs un jautrs,
- kad viņš izrāda interesi par ieteikto darbību,
- kad bērns pats to lūdz,
- pirms vai pēc rīta vai pusdienas miega,
- pēc ēšanas.

Ir ieteicams izvairīties no tām reizēm, kad ir grūti saistīt bērna uzmanību un it īpaši to noturēt. Tas ir tad:

- kad bērns grib kustēties,
- kad viņš ir noguris un miegains,
- kad viņš ir izsalcis,
- kad viņš ir nepacietīgs vai viegli aizkaitināms (Malcuit, Pomerleau, Seguin, 2007).

Var mēģināt paši sacerēt vienkāršas melodijas pirkstu rotaļām. Rotaļās var izmantot piemērotas bilžu grāmatas ar lieliem attēliem vai bērna rotaļlietas – tās apdziedot vai skandējot ritmiskus dzejolišus. Var „izvārīt” putriņu, „izcept” plācenīšus un „pabarot” bērna iemīļotās rotaļlietas.

Pieaugušie uztver vārdus, valodu kā pašas par sevi saprotamas lietas un neiedomājas, ka bērnam kāda vārda nozīme varētu būt neskaidra un nesaprotama. Tāpēc vēlams bērniem pajautāt, vai viņi izprot vārdu nozīmi – piemēram, kas tas ir – tīrums (zaķīt's ara tīrumā) vai kas ir virpulis, lindraciņš, virumiņš, vezums.

Lai lielākajiem bērniem pirkstu rotaļu spēlēšana nekļūtu apnicīga, ieteicams labi apgūto tekstu uz laiku „nolikt malā”, tad atkal atsaukt atmiņā un ierosināt īso dzejolīti dramatizēt – papildināt ar dažādiem skaņu un zilbju, īsu vārdu atkārtojumiem, kustībām un ritmu, trokšņiem vai bērnu mūzikas instrumentiem, veidojot instrumentālu pavadījumu.

Skandējot ritma runas vingrinājumus, var eksperimentēt ar tempu un dinamiku, piemēram, kāpinot vai palēninot runas un kustību tempu, izrunājot skaļāk vai klusāk atsevišķas frāzes; izsaucienus var atkārtot vairākas reizes, tā paspilgtinot dzejolišu tēlus.

„Vienu un to pašu dzejolīti var izmantot gan kā pirkstu rotaļu pirms zīmēšanas un roku vingrinājumiem, gan kā dikcijas, artikulācijas vingrinājumu logopēdiskajā nodarbībā vai pirms dziedāšanas, gan kā ritma un kustību koordinācijas vingrinājumu, papildinot to ar skanošajiem žestiem”. (Brice, 2007, 8)

Lai bērnus ieinteresētu un padarītu darbošanos radošu, jāaicina bērnus pašiem padomāt, kādas kustības un, kādus skanošos žestus lietot.

„Tā kā vienlīdz svarīga ir abu roku smalkās motorikas attīstība un veiklība, tad, izpildot pirkstiņu rotaļas, vēlams vingrināt abas rokas gan pārmaiņus, gan vienlaikus.” (Brice, 2007, 9)

„Darbam pie pirkstu motorikas attīstības jābūt regulāram un rezultatīvam.” (Krafte, b.g., 4)

Nevajag uztraukties, ja sākumā bērni tikai vēro vai darbojas tikai ar pirkstiņiem vai tikai cenšas atkārtot tekstu. Bērniem ir jādod laiks, jo katram bērnam ir savs individuālais vērošanas un darba sākšanas laiks.

3. 3 - 4 gadus veca bērna runas attīstības empīriskais pētījums

3.1. Pētāmās mērķauditorijas apraksts

Pedagoģiskais novērojums tika veikts pirmsskolas izglītības iestādē „X” laika posmā no 08.09.2014. – 10.11.2014. Aptauja tika veikta pirmsskolas izglītības iestādē „X”, laika posmā no 03.11.2014. līdz 10.11.2014.

Pētījuma bāzi sastāda pirmsskolas izglītības iestādes „X” 16 bērni vecumā no 3 līdz 4 gadiem. No tiem 5 meitenes un 11 zēni.

14 bērni nāk no ģimenēm, kurās ir abi vecāki, bet 2 bērniem ir nepilna ģimene.

Tikai 2 bērni no novērotajiem ir vienīgie bērni ģimenē, bet pārējie 14 nāk no ģimenes, kurās ir divi vai vairāk bērnu.

1 bērns nāk no krievu tautības ģimenes, kurā runā tikai krievu valodā.

5 bērniem ir logopēdiskās problēmas, 3 no bērniem apmeklē logopēda nodarbības, 1 naudas līdzekļu trūkuma dēļ logopēdu neapmeklē, 1 bērna logopēdiskajām problēmām vecāki nepievērš vērību.

Tika intervēta šo bērnu skolotāja.

Tika noskaidrots 40 pieaugušo – 20 vecāku un 20 pedagogu, viedoklis par pirkstu rotaļu ietekmi uz 3 līdz 4 gadus vecu bērnu runas attīstību.

3.2. Pētījuma metožu apraksts

Pētījumā tika pielietota novērošanas metode, aptaujas metodes – intervija un anketēšana, tests, datu apkopošana un analīze.

„Novērošana ir viena no visizplatītākajām pedagoģisko pētījumu metodēm. To plaši lieto pedagoģiskajā praksē. Tā palīdz pedagogam iepazīt savus audzēkņus tiešas uztveres ceļā dabiskos apstākļos.” (Albrehta, 1998, 32)

Pedagoģisko novērošana tika izmantota, lai pētniecības rezultāts tiktu iegūts tiešā uztveres ceļā, dabiskos apstākļos. Individuāli sarunājoties ar bērnu, novērojot viņu nodarbības laikā un rotaļāšanās laikā, tika veikta bērna runas līmeņa izzināšana. Novērošanas laikā tika

noskaidrots, kā pirkstu rotaļu organizēšana, plānošana un izspēlēšana ietekmē arī bērnu skaņu izrunu.

Novērošanas uzdevumi:

- noteikt katra bērna runas attīstības līmeni;

„Intervijas ir sarunas veids, kurā viens no sarunas biedriem ir jautātājs, otrs atbildētājs. Radošā intervija paredz zināmu brīvību saruna tēma un formas izvēlē. Pētnieks šajā gadījumā iegūst pilnīgāku un dziļāku materiālu.” (Albrehta, 1998, 64)

Šis intervijas veids tika izvēlēts, lai iedziļinātos pētījuma tematā un lai veidotos vispārējs priekšstats par pirkstu rotaļu izmantošanu konkrēti ar šīs grupas bērniem un noskaidrotu bērnu runas attīstības izmaiņas pēc pētījuma veikšanas.

Anketēšanai ir vairākas priekšrocības. Tā vienlaikus var aptvert lielu skaitu cilvēku, anketu materiāla raksturs ir pateicīgs apstrādei un skaitliskajai analīzei. Anketēšana paredz pilnīgu anonimitāti. (Albrehta, 1998)

Vecāku aptaujas uzdevums:

- noskaidrot vecāku viedokli par pirkstu rotaļu ietekmi uz bērnu runas attīstību.

Pedagogu aptaujas uzdevumi:

- noskaidrot pedagogu informētību par pirkstu rotaļu ietekmi uz bērnu runas attīstību;
- noskaidrot pirkstu rotaļu izmantošanas intensitāti pirmsskolas izglītības iestādē.

Vecāku un pedagogu aptaujas tika veiktas anonīmi, un dati izmantoti apkopotā veidā.

Tests tiek izmantots, lai noskaidrotu pirkstu rotaļu virknes izmantošanas ietekmi uz četrus bērnu skaņu izrunas attīstību. „Ar testa palīdzību iespējams īsā laikā savākt plašu pētījumiem vajadzīgo materiālu.” (Albrehta, 1998)

Datu apkopošana un analīze tiek veikta, lai noskaidrotu pētījumā veikto metožu iegūtos rezultātus un sekmīgi izdarītu secinājumus, noskaidrojot vai bakalaura darba hipotēze ir apstiprinājusies.

3.3. Pirkstu rotaļu izmantošana pedagogiskajā procesā

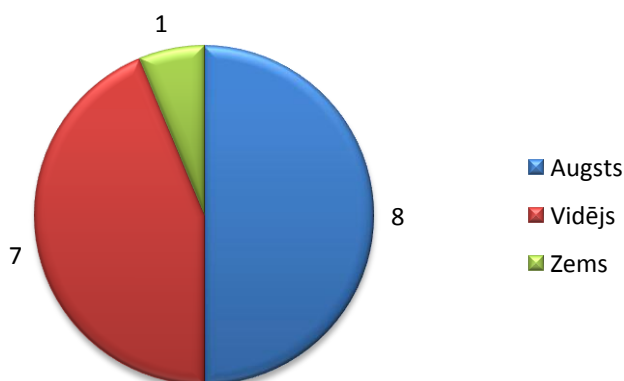
Pedagoģiskais novērojums tika veikts laika posmā no 08.09.2014 – 10.11.2014. Strādāju šajā pirmsskolas iestādē, tāpēc bija iespēja ar katru bērnu individuāli parunāties, novērtēt kā viņš darbojas un runā rīta cēlienā, rīta apļa laikā, nodarbības laikā, pastaigā, individuālajā darbā un pēcpusdienas cēlienā. Pirmā bērnu novērtēšana (skat. 1. pielikumu) tika veikta septembrī, sadarbībā ar grupas skolotāju. Iegūtie dati tika atspoguļoti tabulā (skat. 4. tabulu).

4.tabula. Bērnu runas attīstības līmeņi septembrī

Runas attīstības virzieni	Runas attīstības līmenis (bērnu skaits)		
	Augsts	Vidējs	Zems
Skaņu izrunas kultūra	8	7	1
Vārdu krājums	9	6	1
Gramatiski pareiza runa	9	5	2
Stāstīt prasme un dialogruna	7	4	4

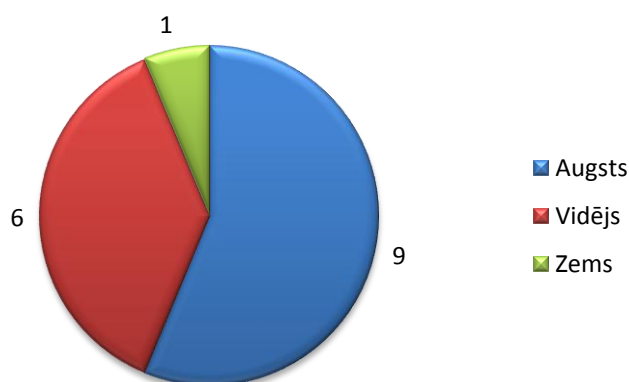
8 bērniem, izvērtējot rezultātus, skaņu izrunas kultūrā ir augsts līmenis (skat. 4. attēlu). Šie bērni izrunā patskaņus, divskaņus līdzskaņus atbilstoši sava vecuma līmenim. 7 bērniem skaņu izrunas kultūras līmenis ir vidējs. Šie bērni arī piedalās dažādās aktivitātēs, bet vēl neizrunā visus patskaņus, divskaņus, līdzskaņus vai ir logopēdiskas problēmas. Vienam bērnam skaņu izrunas līmenis ir zems, jo šis zēns nāk no ģimenes, kurā runā tikai krievu valodā un viņam ir logopēdiskas problēmas. Zēnu ir ļoti grūti saprast arī tad, kad viņš runā savā dzimtajā valodā.

4.attēls. Skaņu izrunas kultūra

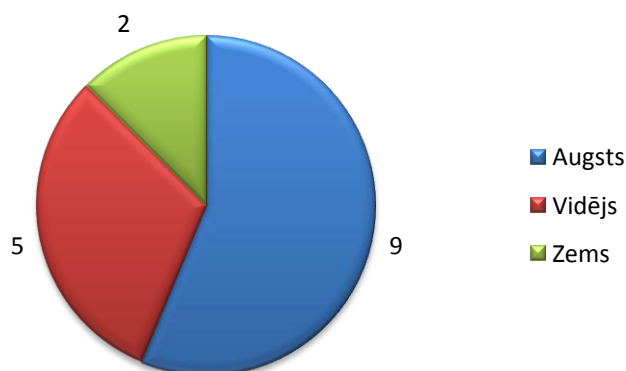

Bērnu vārdu krājums lielākajai daļai (8 bērniem) ir augsts (skat. 5. attēlu). Bērnu vārdu krājums tika noskaidrots, runājot par dzīvniekiem un sadzīves priekšmetiem. Šiem 8 bērniem ir liels aktīvais vārdu krājums, viņi lieto vienkāršus īpašības vārdus, izmanto vārdus, kas izsaka dažādas darbības, lieto apstākļa vārdus un prievārdus. 7 bērniem ir vidējs vārdu krājums, viņiem nav tik liels aktīvais vārdu krājums, daži bērni reti lieto vienkāršos īpašības vārdus un reti izmanto apstākļa vārdus. Salīdzinoši labāk bērni izmanto prievārdus, prot nosaukt, kur priekšmets atrodas. Zēns, kurš runā krievu valodā, vēl tikai mācās vārdus latviešu valodā, tāpēc viņa vārdu krājums latviešu valodā ir zems.

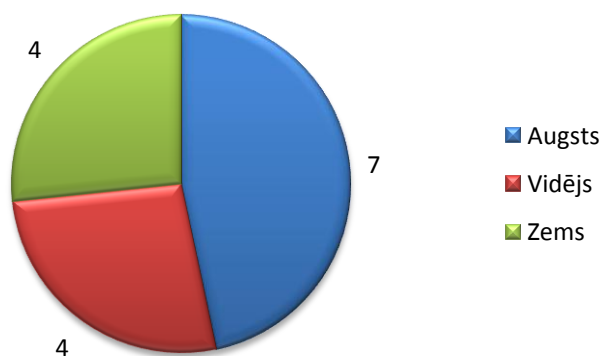
5.attēls. Vārdu krājums

Gramatiski pareizi augstā līmenī runā 9 bērni (skat. 6. attēlu). Viņi pazīstamus lietvārdus lieto pareizā dzimtē, pareizi tos loka, veido vienkāršus nepaplašinātus teikumus un runā paplašinātos teikumos. Pieciem bērniem ir vidējais līmenis, viņi pārsvarā runā vienkāršos nepaplašinātos teikumos, grūti iet ar lietvārdu lietošana pareizā dzimtē un locījumā. Diviem bērniem ir zems līmenis. Viens no bērniem ir iepriekš minētais krievu tautības zēns. Otram zēnam ir problēmas ar lietvārdu lietošanu pareizā locījumā un dzimtē, viņš reti veido vienkāršus nepaplašinātus teikumus, pārsvarā atbild ar vienu vārdu vai neatbild, paplašinātus teikumus vispār neveido.

6.attēls. Gramatiski pareiza runa

Stāstīt prasme augstā līmenī ir 7 bērniem (skat. 7. attēlu.). Šie bērni cītīgi klausās stāstījumu un emocionāli atsaucas uz to, ieklausās ko savā starpā runā pieauguši un bieži to atdarina rotaļājoties, uzdod jautājumus par sev nezināmām lietām, atbild uz uzdotajiem jautājumiem, ikdienā aktīvi sarunājas ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Četriem bērniem ir vidējs līmenis, šie bērni sarunājas ar vienaudžiem, bet ar pieaugušajiem retāk, klausās stāstījumā, bet ātri viņiem zūd pacietība un līdz ar to arī emocionālā saikne ar stāstījumu bieži nerodas, reti atbild uz uzdotajiem jautājumiem. Četriem bērniem ir zems stāstīt prasmes līmenis. Šie bērni reti izrāda interesi par to, ko savā starpā runā pieaugušie, kā arī reti atbild uz uzdotajiem jautājumiem. Viens no šiem bērniem ar vienaudžiem aktīvi sarunājas, pārējiem komunikācija ar vienaudžiem ir zema. Arī komunikācija ar pieaugušajiem šiem bērniem ir zema.

7.attēls. Stāstīt prasme un dialogruna

Lai noskaidrotu pirkstu rotaļu spēlēšanas ietekmi uz runas attīstību, tika izmantota pirkstu rotaļu virkne. Pirkstu rotaļu virkne tika sastādīta balstoties uz skolotājas ieteikumiem, bērnu interesēm. Tā kā iepriekš teorijā tika noskaidrots, ka, salīdzinot ar patskaņiem un divskaņiem, līdzskaņu izruna bērniem sagādā izteiktas grūtības, tad pirkstu rotaļas tika vairāk vērstas uz līdzskaņu izrunu. Pielikumā (skat. 2. pielikumu) var apskatīt tabulu ar izvēlētajām pirkstu rotaļām, to autoriem, tematiem un attīstošo nolūku.

Pirkstu rotaļas tika izspēlētas rīta apļa laikā, pārejai no vienas darbības veida uz otru un pēcpusdienā. Bērni bija ieinteresēti pirkstu rotaļu spēlēšanā. Pirmo reizi rādot pirkstu rotaļu, daži bērni sākumā tikai vēroja pirkstu rotaļu, daži jau mēģināja atkārtot kustības. Atkārtojot pirkstu rotaļu jau, daļa rādīja kustības un centās runāt līdzī. Vēlāk jau visi bērni aktīvi iesaistījās pirkstu rotaļas izspēlēšanā. Lielākā daļa bērnu diezgan ātri apguva pirkstu rotaļas. Grūtāk gāja krievu tautības zēnam, bet viņš centās izsekot līdzī notiekošajam. Ar viņu tika pirkstu rotaļas izspēlētas atkārtoti un individuāli.

Novembrī tika atkārtoti veikta visu bērnu runas attīstības novērtēšana. Dati tika apkopoti tabulā (skat. 5. tabulu). Dati tika sakārtoti tā, lai vieglāk būtu redzama, bērnu runas attīstības izaugsme.

5.tabula. Runas attīstības dinamika

Diagnostikas laiks	Septembris	Novembris	Septembris	Novembris	Septembris	Novembris
Virziens / Līmenis	Augsts līmenis (bērnu skaits)		Vidējs līmenis (bērnu skaits)		Zems līmenis (bērnu skaits)	
Skaņu izrunas kultūra	8	10	7	5	1	1
Vārdu krājums	9	12	6	3	1	1
Gramatiski pareiza runa	9	11	5	4	2	1
Stāstīt prasme	7	11	4	4	4	1

Salīdzinot ar septembri, bērni ir kļuvuši drošāki, atvērtāki, aktīvāki, draudzīgāki. Arī bērnu runas līmenis pa šiem trīs mēnešiem ir uzlabojies. Vienīgais bērns, kuram nav novērojami

uzlabojumi, ir krievu tautības zēns. Viņš joprojām nav iejuties grupiņā, ar vienaudžiem un pieaugušajiem brīvajā laikā izvairās sarunāties. Šim bērnam ir nepieciešamas logopēda nodarbības viņa dzimtajā valodā, bet vecāki līdzekļu trūkuma dēļ bērnu pie logopēda neved.

Bērnu vārdu krājums arī ir palielinājies. Bērni sākuši vairāk izmantot īpašības vārdus un darbības vārdus savā runā. Tikai 4 bērni vēl izmanto tikai dažus apstākļa vārdus un prievārdus, pārējie bērni jau izmanto apstākļa vārdus – tuvu, tālu, aiz muguras, priekšā, augšā, lejā, un prievārdus – uz, zem, pie, aiz.

Bērni ir vairāk sākuši izmantot lietvārdus pareizā dzimtē un pareizi veidot pazīstamu lietvārdu locījumus. Vairums bērnu savā runā izmanto gan nepaplašinātus teikumus, gan paplašinātus teikumus. 5 bērniem ir vēl jānācās biežāk izmantot šos teikumus savā runā.

Lielākā daļa bērnu regulāri klausās stāstījumu, emocionāli uz to atsaucas, regulāri klausās, ko savā starpā runā pieaugušie, regulāri atbild uz jautājumiem. Šiem bērniem komunikācija ar bērniem un pieaugušajiem nesagādā problēmas. Pēc iegūtajiem rezultātiem trīs bērni ir sākuši vairāk komunicēt gan ar vienaudžiem, gan ar pieaugušajiem, biežāk atbild uz jautājumiem.

Lai noskaidrotu pirkstu rotaļu virknes izmantošanas ietekmi uz bērnu latviešu valodas skaņu izrunas attīstību, tika izmantots L.Kušķes izstrādātais „Fonēmu producēšanas un izpētes tests” (skat. 3. pielikumu.) Šis tests tika veikts Matīsam, Valteram, Patrikam, Ketijai, jo pēc iepriekš veiktās bērnu runas attīstības līmeņa novērtēšanas, tika izvēlēti bērni, kuriem skaņu izrunā bija problēmas. Bērnam, kuram dzimtā valoda ir krievu valoda un iepriekš veiktajā runas attīstības novērtēšanā skaņu izrunā bija zems līmenis, netika piedāvāts veikt šo testu, jo viņam ir ļoti mazs vārdu krājums latviešu valodā. Lai veiktu šo testu, bērniem tika piedāvāti aplūkot un nosaukt 30 dažādi lietu attēli. Tests tika veikts ar katru bērnu individuāli. Lai bērns būtu ieinteresētāks un veidotos labāka saskarsme ar bērnu, testa veikšanas laikā tika izmantota rotaļlieta „Lācītis”, kurš aicināja bērnu aplūkot attēlus un nosaukt, kas tajos redzams. Pēc testa pabeigšanas tika veikta rezultātu analīze. Katra bērna testa rezultāti tika apkopotī „Fonēmu testa rezultātu apkopošanas profilā” (skat. 4. pielikumu).

Pēc rezultātu apkopojuma var redzēt, ka visiem četriem bērniem problēmas sagādā skaņas ķ izruna, kuru viņi aizvieto ar skaņu č. Valteram, Patrikam un Ketijai problēmas sagādā patskaņa o un divskaņa o izruna, viņi šīs skaņas aizvieto skaņu ū. Matīsam Valteram un Ketijai problēmas sagādā divskaņa ie izruna, šo skaņu aizvieto ar skaņu ī. Valters joprojām izrunā nepareizi skaņu š un divskani ei. Patriks joprojām neizrunā skaņu m.

Kopumā var secināt, ka bērniem runas līmenis un latviešu valodas skaņu izruna pāris mēnešu laikā ir uzlabojusies. Grupas skolotāja piebilda, ka ļoti lielu ietekmi uz labajiem rezultātiem, viņsprāt, ir sniegušas tieši pirkstu rotaļas. Jo novērojumi liecina, ka bērni arī brīvajā laikā savā starpā atkārtoti kādu no mācītajām pirkstu rotaļām.

3.4. Grupas skolotājas viedoklis par pirkstu rotaļu ietekmi uz runas attīstību

Tika veikta intervija ar pedagoģiskajā pētījumā iesaistīto 16 bērnu grupiņas audzinātāju – pirmsskolas skolotāju. Intervijas jautājumi ir balstīti uz anketas jautājumiem pirmsskolas skolotājiem (skat. 5. pielikumu). Intervija norisinājās pusdienlaikā, kamēr bērni gulēja, pirmsskolas izglītības iestādē „X”.

Intervējamai skolotājai ir 13 gadu darba stāžs, bet šajā iestādē viņa strādā 2 gadus. Ar 3 līdz 4 gadus veciem bērniem viņa ir strādājusi vairākus gadus. Skolotāja uzskata, ka pirkstu rotaļas, protams, sekmē runas attīstību. Viņa piebilst, ka paplašinās vārdu krājums, tādējādi arī sekmējam dažādu skaņu izrunu. Skolotāja uzskata, ka, izmantojot pirkstu rotaļas bērnu skaņu izrunas, attīstība nenotiek uzreiz, tas ir, skaņu izrunas defektu labošana. Bet sekmīgi atkārtojot pirkstiņu rotaļas vairākkārt, viņa domā, ka mēs veicinām pareizu skaņu izrunu ar pirkstiņu rotaļām. Skolotāja izteica savu viedokli, ka ar pirkstu rotaļu palīdzību mēs bērnu vārdu krājumu paplašinām ar dažādu vārdšķiru vārdiem, piemēram, lietvārdiem, darbības vārdiem, īpašības vārdiem u.c.

Atbildot uz 6.jautājumu – vai pirkstu rotaļām ir ietekme uz domāšanu, uzmanību, atmiņu, iztēli, uztveri, drošības izjūtu, saskarsmes prasmi, skolotāja izteicās, ka jā, pirkstu rotaļas liek loģiski domāt līdzī, jo ir jāatceras, jāskaita dzejoliši, jāritmizē utml. Protams, bērniem jābūt vērīgiem un uzmanīgiem. Vienā vārdā sakot, attīsta visas kognitīvās sfēras. Viņa uzskata, ka protams, pirkstu rotaļas veicina arī saskarsmes sfēru, bērni daudz brīvāk sarunājas, uzdrošinās kaut ko mēģināt, komunicēt, gan ar saviem vienaudžiem, gan ar pieaugušajiem.

Grupiņas skolotājai šķiet, ka pirkstu rotaļas var sākt izmantot jau kopš bērna piedzimšanas. Arī B. Brice, apskatot dažādu zinātnieku darbus, ir secinājusi, ka „cilvēka intelekta pamats veidojas jau pirms piedzimšanas – līdz 4-5 gadu vecumam. Tāpēc tieši šim periodam ir vislielākā nozīme bērna attīstībā”. (Brice, 2007, 7)

Savā darbā ar 3 – 4 gadus veciem bērniem, skolotāja pirkstu rotaļas izmanto gandrīz katru dienu, vairākas reizes dienā. Viņa tās izmanto vairāk rīta cēlienā - rīta aplī, rotaļnodarbībā,

individuālajā darbā un pārejai no viena darbības veida uz otru, izmantojot caurvijas principu. Skolotāja izmanto vienu un to pašu rotaļu divas līdz trīs nedēļas, kamēr bērni to ir apguvuši. Tomēr jāņem vērā bērnu un pieaugušo noskaņojums, vai šo pirkstu rotaļu ir attiecīgā momentā – grupas noskaņojumā būtu piemērots izspēlēt. Arī G. Malcuit, A. Pomerleau, R. Seguin uzskata, ka izvēloties brīžus, kad strādāt ar bērnu ir jāņem vērā arī pieaugušā stāvoklis, kas darbojas ar bērnu, jo, kad pieaugušais jūtas noguris, nepacietīgs vai viegli sakaitināms, šīs darbības nevajag uzsākt. „Bērni ir jūtīgi pret to cilvēku izjūtām, kas ar viņiem sadarbojas, un tas viņus ietekmē tieši.” (Malcuit, G., Pomerleau, A., Seguin, R., 2007, 14)

Viņas audzināmo bērnu mīļākās pirkstu spēles ir:

<i>Mūsu grupā draudzējas,</i>	<i>Labrīt tev, labrīt man,</i>
<i>Puisīši un meitenes,</i>	<i>Labrīt visiem, visiem mums,</i>
<i>Lūk tā, lūk tā,</i>	<i>Lai mums šodien jauka diena</i>
<i>Visi draudzējās.</i>	<i>Un lai strīda nav neviena!</i>

Aicināju skolotāju raksturot bērnu runas līmeni septembrī un šobrīd. Septembrī uzsākot bērnudārza gaitas, grupā bērni bija nedroši, raudulīgi, viņiem kopumā bija mazs vārdu krājums, pārsvarā runāja ar nepaplašinātiem teikumiem, bet tagad bērnu vārdu krājums ir bagātinājies, brīvi izsakās, prot savu viedokli pamatot ar vienkāršiem teikumiem, arī skaņu izruna ir uzlabojusies. Skolotāja saka, ka ļoti iespējams viens no runas uzlabošanās iemesliem ir pirkstu rotaļas.

Lielākā daļa bērnu pirkstu rotaļas laikā runā līdzīgi un rāda kustības, bet ir dažreiz bērni, kuri rāda tikai kustības vai cenšas izrunāt tikai tekstu. Visi bērni cenšas iesaistīties pirkstu rotaļā. Skolotāja nav novērojusi gadījumu, kad kāds bērns tikai vērotu pirkstu rotaļas norisi no malas, jo bērniem patīk skolotājas izvēlētās rotaļas.

3.5. Vecāku viedoklis par pirkstu rotaļu ietekmi uz runas attīstību

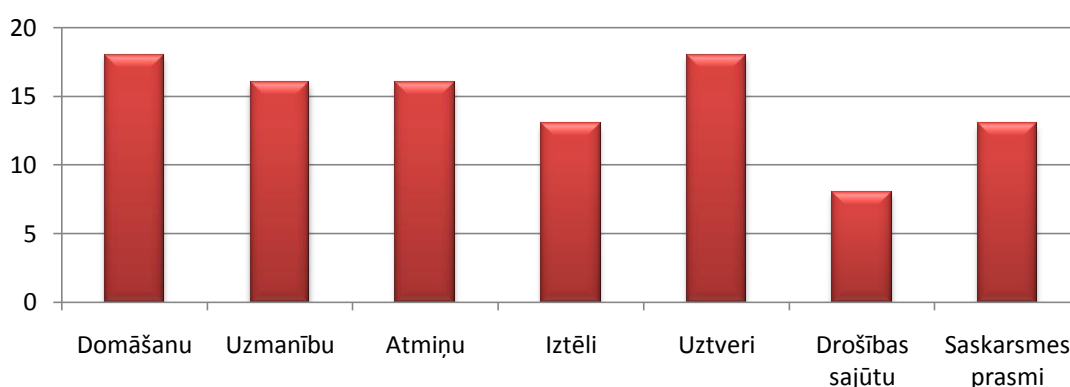
Tika veikta vecāku aptauja (anketēšana), lai noskaidrotu vecāku viedokli par pirkstu rotaļām un to izmantošanu viņu ģimenē. (skat. 6. pielikumu) Anketas aizpildīja 20 vecāki, rezultāti tika apkopoti, balstoties uz viņu atbildēm.

15 vecāki uzskata, ka pirkstu rotaļas sekmē bērnu runas attīstību. Turpretī 1 vecāks uzskata, ka netiek sekmēta bērnu runas attīstība, spēlējot pirkstu rotaļas. 2 vecāki nezina, vai

pirkstu rotaļām ir kāda ietekme uz bērnu runas attīstību. 3 vecāki nav izteikuši savu viedokli par to, vai pirkstu rotaļu spēlēšana ietekmē bērnu runas attīstību.

Visi vecāki ir centušies atbildēt uz jautājumu par pirkstu rotaļu ietekmi uz domāšanu, uzmanību, atmiņu, iztēli, uztveri, drošības izjūtu, saskarsmes prasmi. Daži no vecākiem nav pilnībā snieguši savas atbildes, atstājot neaizpildītus laukumiņus. No 20 aptaujātiem vecākiem 8 vecāki ir izmantojuši atbildes variantu „nezinu”. Tas liecina, ka viņiem ir nepieciešama papildus informācija par pirkstu rotaļām. Lielākā daļa vecāku (18 respondenti) uzskata, ka pirkstu rotaļas ietekmē arī domāšanu un uztveri. Vismazāk vecāki uzskata, ka pirkstu rotaļas ietekmē drošības sajūtu. (skat.8.attēlu)

8.attēls. Pirkstu rotaļu ietekme

Var izdarīt secinājumu, ka kopumā vecāki ir diezgan labi informēti par pirkstu rotaļu ietekmi uz domāšanas, uzmanības, atmiņas, iztēles, uztveres, drošības sajūtas un saskarsmes prasmju attīstību.

Vecāku viedoklis par jautājumu – no kāda vecuma var izmantot pirkstu rotaļas, bija dažāds. Daži vecāki (5 respondenti) bija izvēlējušies vairākus atbilžu variantus. Visi vecāki uzskata, ka pirkstu rotaļas jāsāk izmantot, pirms bērns sāk mācīties lasīt, jo neviens vecāks nebija atzīmējis šo atbilžu variantu. Visvairāk vecāku (9 respondenti) uzskata, ka pirkstu rotaļas jāsāk izmantot no brīža, kad bērns sāk reaģēt uz pieaugušā balsi. (skat. 9.attēlu) 2 vecāki uzskata, ka īstais brīdis ir tad, kad bērns sāk velties. Diemžēl tikai 3 vecāki uzskata, ka pirkstu rotaļas var izmantot no bērna piedzimšanas brīža.

B. Brice uzskata, „ka pirkstu rotaļas ir ieteicamas un piemērotas bērniem kopš agrīna vecuma, pat tad, ja bērns vēl nelalina, jo tekstu un darbības ar bērna rokām izpilda pieaugušais, nodrošinot pozitīvu emocionālu saskarsmi.” (Brice, B., 2007, 8) Ieteicams sākt pirkstu rotaļas izmantot jau no bērna piedzimšanas brīža.

9.attēls. Bērnu vecums, no kura var izmantot pirkstu rotaļas

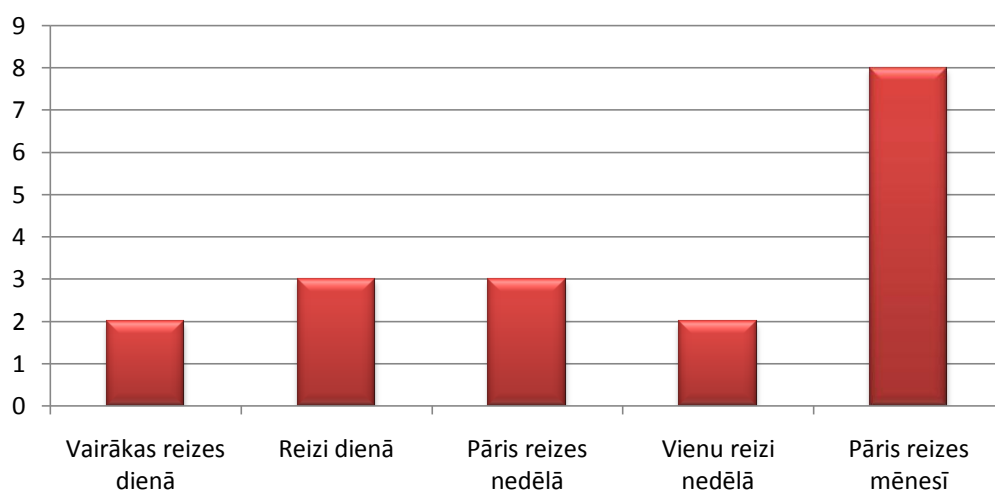

No 20 aptaujātiem vecākiem 6 vecāki uzskata, ka skaņu izruna attīstās pati no sevis, bet 13 vecāki uzskata, ka skaņu izruna attīstās mērķtiecīgi sadarbojoties ar skolotājiem un logopēdiem. Viens respondents neizvēlējās ne vienu no atbilžu variantiem, bet pierakstīja savu atbildi: „Atkarīgs no indivīda”.

Mūsdienās vecāki ir ļoti aizņemti un maz atvēl laiku bērniem, līdz ar to diemžēl tikai 4 vecāki, pavadot laiku ar bērnu, izmanto pirkstu rotaļas. Ir prieks, ka 14 vecāki atceras par bērnu attīstību un vismaz dažreiz izmanto pirkstu rotaļas. Ļoti žēl ka 2 vecāki vispār neizmanto pirkstu rotaļas, pavadot laiku ar savu bērnu. Ļoti, iespējams, šie vecāki nav pietiekami informēti par pirkstu rotaļu nozīmi bērnu attīstībā.

Liela daļa vecāku (8 respondenti) tikai pāris reizes mēnesī atvēl laiku, lai kopā ar bērnu izspēlētu kādu pirkstu rotaļu, kura ir nozīmīga bērna runas attīstības sekmēšanā. (skat. 10. attēlu).

10.attēls. Pirkstu rotaļu izmantošana

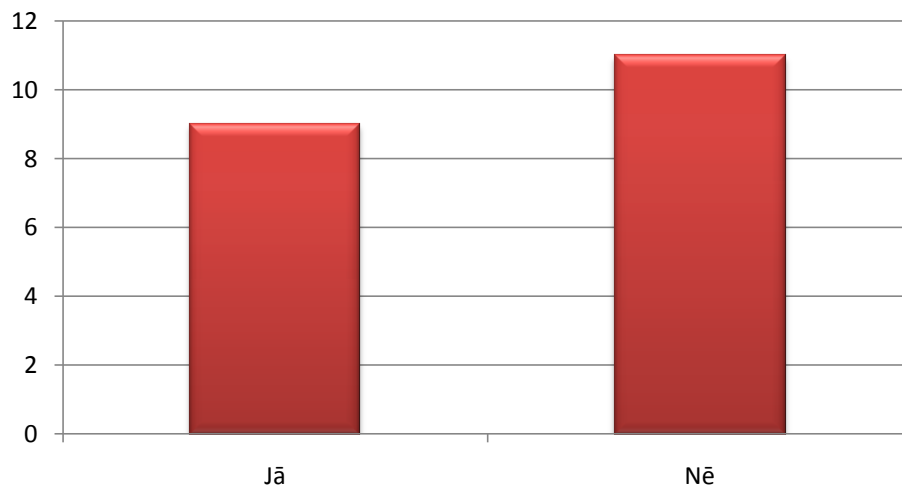

Tikai 2 vecāki vairākas reizes dienā atvēl laiku, lai ar bērnu izspēlētu kādu pirkstu rotaļu. Kā jau iepriekš tika noskaidrots, 2 vecāki neatvēl laiku pirkstu rotaļām. „Bērna darbība kopā ar pieaugušajiem, viņa saskarsme un tuvība ar ģimenes locekļiem ir nozīmīgākie psihiskās attīstības nosacījumi”. (Studente, 1985, 7)

Vecāki min vairākas viņu bērnu mīļākās pirkstu rotaļas, bet vispopulārākā ir „Vāru, vāru putriņu”. Trīs vecāki ir minējuši mums visiem labi zināmo pirkstu rotaļu „Cepu, cepu kukulīti”, pārējie vecāki min dažādas rotaļas, piemēram, „Adiet bērni”, „Šis pirkstiņš vectētiņš...”, „Akmens, šķēres, papīrīts”, „Āzītis”, rotaļas par dzīvniekiem, rotaļas ar roku un pirkstu lellēm, ēnu spēles, sveicināšanās rotaļas, plaukstu spēles ar dziedāšanu u.c.. Pieci vecāki nav nosaukuši sava bērna mīļāko pirkstu rotaļu.

Lielākā daļa – 11 vecāki neatceras pirkstu rotaļas no savas bērnības, bet 9 vecāki atceras (skat. 11. attēlu).

11.attēls. Vecāku atmiņas par pirkstu rotaļām no savas bērnības

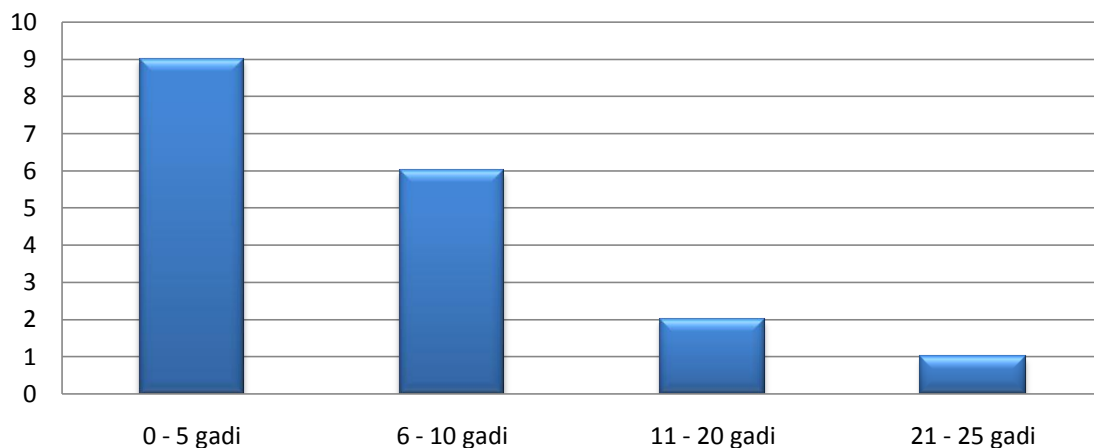
Tie vecāki, kuri atceras pirkstu rotaļas, nosauc dažādas pirkstu rotaļas, piemēram, „Akmens, šķēres, papīrīts”, „Adat bērni, ko adāt”, „Cepu, cepu kukulīti”, dzīvnieku atdarināšana, diegu spēles, plaukstu spēles ar dziedāšanu. Divi vecāki nosauca pirkstiņu rotaļu „Vāru, vāru putriņu”.

3.6. Skolotāju viedoklis par pirkstu rotaļu ietekmi uz runas attīstību

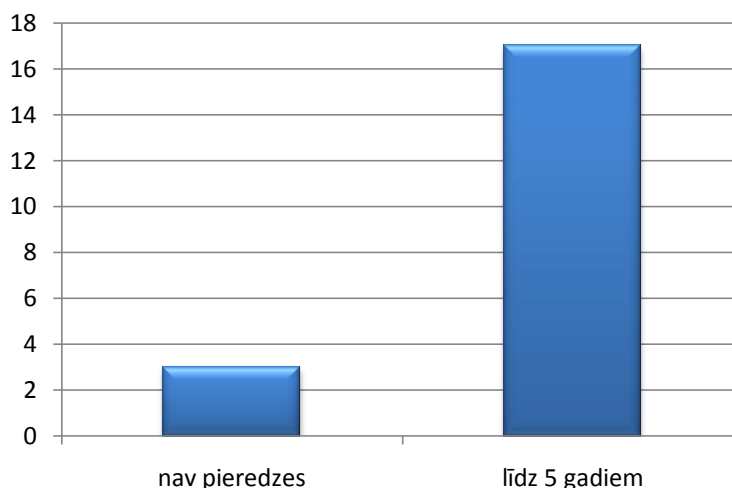
Turpmākajā pētījuma gaitā tika noskaidrots citu pedagogu pieredze pirkstu rotaļu izmantošanā. Lai noskaidrotu pedagogu viedokli un ikdienas pieredzi par pirkstu rotaļu izmantošanu un to ietekmi uz bērnu runas attīstību, tika izveidota aptaujas anketas (skat. 7.pielikums), kuras tika izdalītas pirmsskolas izglītības iestādes „X” 20 pirmsskolas skolotājām.

Sākumā tika noskaidrots pedagoga darba stāžs pirm skolā, jo no tā var būt atkarīga pedagoģiskā kompetence un prasme pirkstu rotaļu izmantošanā bērnu runas attīstības veicināšanai. Lielākajai daļai aptaujāto skolotāju (9 respondentiem) ir neliels darba stāžs – līdz 5 gadiem, 6 skolotājām ir darba stāžs no 6 līdz 10 gadiem, 2 skolotājām – 11 – 20 gadi, 1 skolotājai darba stāžs ir aptuveni 21 gads. (skat. 12. attēlu) 2 skolotājas nav norādījušas savu darba stāžu pirmsskolas izglītības iestādē.

12.attēls. Pedagogu darba stāžs pirm skolā

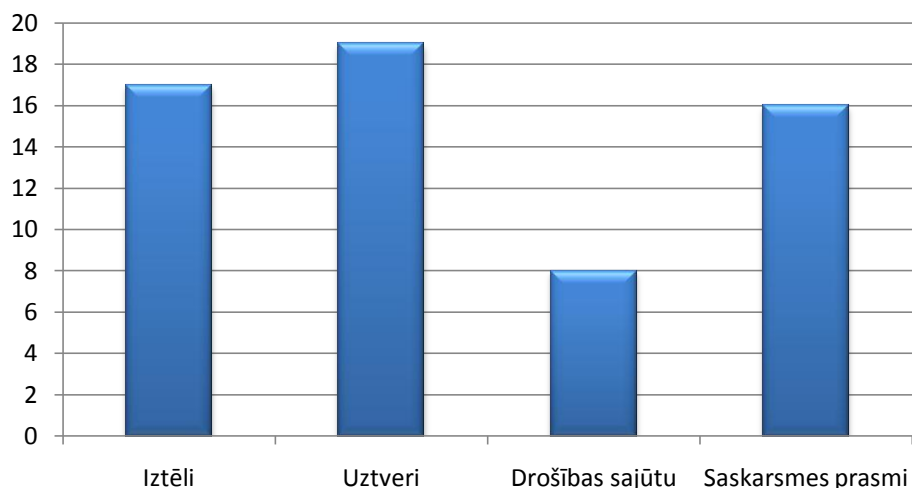
Tika izdalīta pedagogu pieredze darbā ar 3 – 4 gadus veciem bērniem, (skat. 13. attēlu)

13.attēls. Pedagogu pieredze darbā ar 3 – 4 gadus veciem bērniem

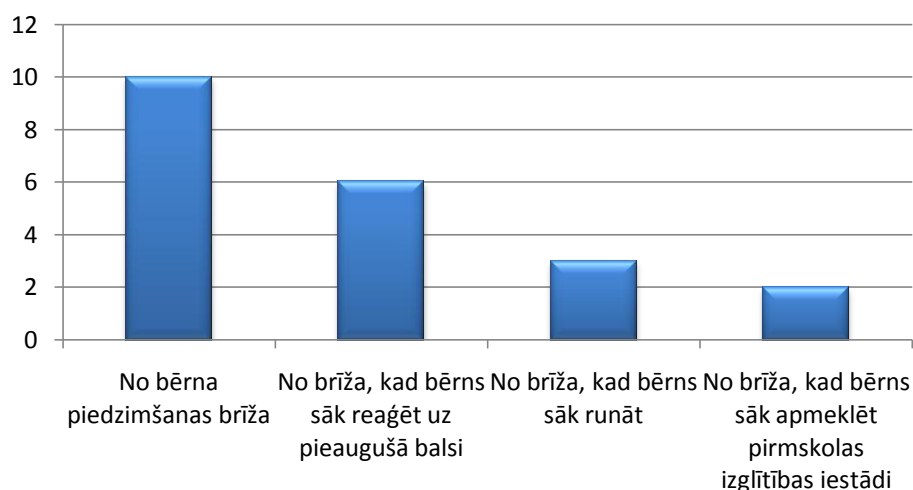
No 20 aptaujātajām skolotājām tikai 3 nav pieredzes darbā ar bērniem no 3 līdz 4 gadiem. Turpretī pārējām aptaujātajām skolotājām ir pieredze līdz 5 gadiem. D. Dzintere ir teikusi: „Bērnu audzināšanas un mācīšanas efektivitāte un kvalitāte galvenokārt atkarīga no pedagoga, viņa personiskajām īpašībām, profesionālās sagatavotības”. (Dzintere, D., 1984, 75)

Visas aptaujātās skolotājas atzīst, ka pirkstu rotaļu spēlēšanai ir ietekme uz bērna runas attīstību. Tas nozīmē, ka visas aptaujātās skolotājas ir informētas par pirkstu rotaļu nozīmi uz bērnu attīstību.

20 skolotājas apstiprina, ka pirkstu rotaļām ir arī ietekme uz domāšanu, uzmanību un atmiņu. (skat. 14.attēlu) Divas skolotājas uzskata, ka pirkstu rotaļām nav ietekme uz iztēli un drošības sajūtu. Septiņas skolotājas nav pārliecinātas, vai pirkstu rotaļām ir ietekme uz drošības izjūtas veidošanu un 4 nav atzīmējušas atbildi. Divas skolotājas nezina, vai pirkstu rotaļām ir arī ietekme uz saskarsmes prasmju attīstību, un 2 skolotājas nav atzīmējušas atbildi. Šajā situācijā gribētos citēt T. Zīriņas sacīto: „Pirkstu rotaļas ļoti veiksmīgi var izmantot adaptācijas perioda sākumā, kad reizēm bērnam ir grūti šķirties no vecākiem. Tad audzinātāja var kopā ar bērnu izpildīt kādu no pirkstiņu rotaļām un tādējādi izveidot pozitīvu emocionālu saskarsmi, kas tajā brīdī mazulim ir visvairāk nepieciešama. Izmantojot pirkstu rotaļas, audzinātāja rada bērnā drošības izjūtu – bērns sāk saprast, ka bērnudārzā var justies labi, pakāpeniski attīstās interese par šo iestādi”. (Zīriņa, T., 2007, 41)

14.attēls. Pirkstu rotaļu ietekme

Uz jautājumu no kāda vecuma var izmantot pirkstu rotaļas tika piedāvāti atbilžu varianti. Atbilžu varianti, uz kuriem tika sniegtas atbildes, ir aplūkojami attēlā (skat. 15. attēlu).

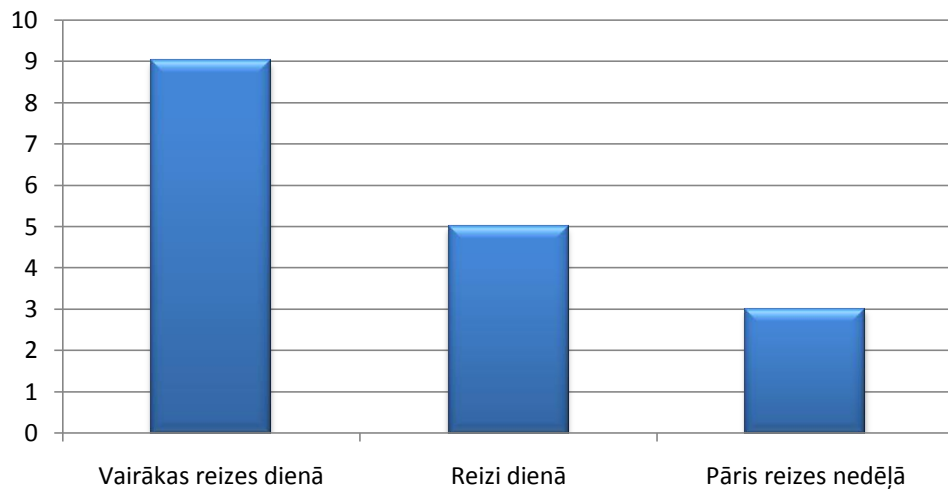
15.attēls. Bērnu vecums, no kura var izmantot pirkstu rotaļas

Lielākā daļa (10 respondentes) uzskata, ka pirkstu rotaļas var izmantot no bērna piedzimšanas brīža, 6 skolotājas uzskata, ka pirkstu rotaļas var sākt izmantot, kad bērns sāk reaģēt uz pieaugušā balsi, 4 skolotājas uzskata, ka pirkstu rotaļas jāizmanto no brīža, kad bērns sāk runāt. Atbildes ir dažādas, bet netika atzīmēti atbilžu varianti – no brīža, kad bērns sāk velties un no brīža, kad bērns sāk mācīties lasīt, tad var secināt, ka pirkstu rotaļas jāizmanto salīdzinoši agri. Arī B. Brice, apskatot dažādu zinātnieku domas, ir secinājusi, ka pirkstu rotaļas ir jāizmanto jau zīdaiņu vecumā. „Dzirdes uzmanības trenēšana jāizmanto jau zīdaiņu vecumā, pievēršot bērna uzmanību dažādām skaņām. Tādēļ šajā vecumā svarīga ir māmiņas dziedātā

šūpuļdziesma, skandētie ritma dzejoliši un pirkstu rotaļas”. (Brice, B., 2007, 7) Interesanti likās, ka 2 skolotājas atzīmējušas, ka pirkstu rotaļas ir jāsāk izmantot no brīža, kad bērns sāk apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi. Šo situāciju varētu skaidrot ar informācijas trūkumu, par pirkstu rotaļām.

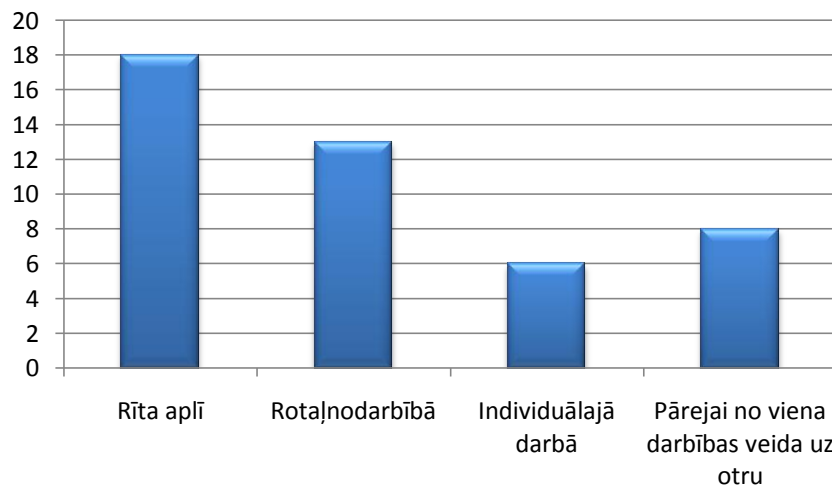
Prieks ir, ka nav neviens pedagogs, kurš pirkstu rotaļas neizmanto savā darbā. Deviņas skolotājas atzīmēja, ka pirkstu rotaļas izmanto vairākas reizes dienā un 6 skolotājas atzīmēja, ka pirkstu rotaļas izmanto pāris reizes nedēļā, 5 skolotājas atzīmēja, ka pirkstu rotaļas izmanto reizi dienā. (skat. 16. attēlu) Viena skolotāja atzīmēja, ka viņa pirkstu rotaļas darbā ar bērniem izmanto pāris reizes mēnesī, jo viņa pirmsskolā strādā tikai reizi nedēļā.

16.attēls. Pirkstu rotaļu izmantošanas intensitāte darbā ar bērniem

Pēc atbildēm uz 8. jautājumu var spriest par to, kurās dienas daļās pirkstu rotaļas tiek izmantotas. (skat. 17. attēlu)

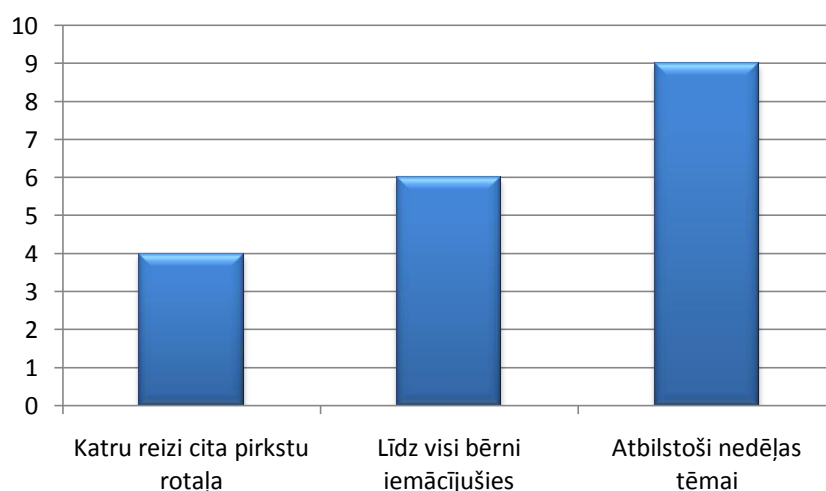
17.attēls. Dienas daļas, kurās tiek izmantotas pirkstu rotaļas

Lielākā daļa skolotāju (18 respondentes) pirkstu rotaļas izmanto rīta aplī, no tām 3 skolotājas pirkstu rotaļas izmanto tikai un vienīgi rīta aplī. Trīspadsmit skolotājas pirkstu rotaļas izmanto rotaļnodarbības laikā. Individuālajā darbā pirkstu rotaļas izmanto tikai 6 skolotājas, bet diemžēl pastaigas laikā pirkstu rotaļas izmanto tikai 1 skolotāja. Astoņas skolotājas izmanto pirkstu rotaļas pārejai no viena darbības veida uz otru, kas ir ļoti laba un interesanta metode darbā ar bērniem. Apskatot rezultātus, var izdarīt secinājumus, ka skolotāju zināšanas par pirkstu rotaļām ir pietiekami labas, jo skolotājas cenšas pirkstu rotaļas izmantot dažādos dienas ritma brīžos.

Pēc iegūtajiem rezultātiem 9. jautājumā (skat. 18. attēlu) var secināt, ka lielākā daļa skolotājas (9 respondentes) vienu pirkstu rotaļu spēlē vienu nedēļu, atbilstoši nedēļas tēmai. Sešas skolotājas vienu pirkstu rotaļu izmanto darbā līdz brīdim, kamēr visi bērni ir to iemācījušies. Divas skolotājas izmanto vienu pirkstu rotaļu līdz brīdim, kad bērniem apnīk. Citas divas skolotājas ik pēc nedēļas maina pirkstu rotaļas. Diemžēl 4 skolotājas izmanto katru dienu citu pirkstu rotaļu. Viena no šīm 4 skolotājām paralēli izmanto arī citas pirkstu rotaļas atbilstoši dienas tēmai.

18.attēls. Laika vienība, kad tiek spēlēta viena pirkstu rotaļa

Iepriecina, ka visas skolotājas pirkstu rotaļas izmanto savā pedagoģiskajā darbībā, līdz ar to attīsta bērnu runu, sekmē vārdu krājuma paplašināšanos un veicina pareizu skaņu izrunas veidošanos, kā arī attīsta stāstīt prasmi. Izdarot secinājumus, dažām skolotājām būtu nepieciešama papildus informācija par pirkstu rotaļu nozīmi un izmantošanu pedagoģiskajā procesā.

Atbildes uz jautājumu par to, kādas ir audzināmo bērnu iemīļotākās pirkstu rotaļas atspoguļo, ka 5 skolotājas izmanto pirkstu rotaļas, kuras ir jau mantotas no paaudzes paaudzē, tādas kā „Cepu, cepu kukulīti” un „Vāru, vāru putriņu”. Pārējās skolotājas min daudz un dažādas pirkstu rotaļas, piemēram, „Vāru, vāru pelei putru”, „Nav, nav nevienas”, „Tipu tapu kaķīts nāk”, dažādus skaitāmpantus, kurus pašas papildina ar kustībām, ēnu teātri, pirkstu rotaļas ar dziedāšanu, pirkstu rotaļas par pirkstiņiem u.c. pirkstu rotaļas.

Četras skolotājas nav minējušas savu audzināmo bērnu mīļākās pirkstu rotaļas. Viena skolotāja vēl nav novērojusi, kāda ir viņas audzināmo bērnu mīļāko pirkstu rotaļu.

Pēc pētījuma veikšanas var secināt, ka aktīva un regulāra pirkstu rotaļu izmantošana darbā ar bērniem veicina 3 – 4 gadus vecu bērnu runas attīstību. Pirkstu rotaļas pilnveido skaņu izrunu, paplašina vārdu krājumu, veicina gramatiski pareizas runas veidošanos, attīsta stāstīt prasmi un dialogrunu.

Secinājumi

Analizējot pedagoģisko un psiholoģisko literatūru un tādu autoru, kā D. Markus, I. Miltiņas, B. Brices, D. Lieģenieces, I. Elnebijas, A. Ļubļinskas, I. Hadoņokas, V. Rūķes – Draviņas, B. Kraftes, D. Dzinteres, T. Zīriņas, I. Nazarovas, V. Kalniņas, D. Skrubes un Ļ. Vigotska u.c. darbus par bērnu runas attīstību un vecumposmu īpatnībām, un veicot pētījumu par runas attīstības veicināšanas iespējām izmantojot pirkstu rotaļas, tika secināts, ka:

1. Valoda ir ne tikai domāšanas, bet arī citu psihisko procesu – sajūtu, uztveres, atmiņas, iztēles, emociju (jūtu), gribas – izteikšanas līdzeklis.

2. Mūža pirmie 4 gadi ir visnozīmīgākais posms bērna runas attīstībā, jo veidoja priekšstats par valodas sistēmu vispār, šajā laikā bērns arī visvieglāk apgūst runu, īpaši strauji tas notiek 3 līdz 4 gadu vecumā.

3. Runa veidojas ciešā mijiedarbībā ar bērna fizisko un psihisko attīstību, tāpēc līdzās darbam runas attīstības sekmēšanā ir jāorganizē darbības, kas veicina fizisko attīstību gan pamatkustības, gan sīkās pirkstu motorikas pilnveidi, jāvingrina arī sejas mīmikas kustības, redzes un dzirdes sajūtas, jāattīsta uzmanība, atmiņa un domāšana.

4. Sīkās pirkstu muskulatūras attīstība, kuru nodrošina pirkstu rotaļas, labvēlīgi ietekmē bērnu runas zonu funkcionēšanu galvas smadzenēs.

5. Aktīva un regulāra pirkstu rotaļu izmantošana darbā ar bērniem veicina 3 līdz 4 gadus vecu bērnu runas attīstību. Pirkstu rotaļas pilnveido skaņu izrunu, paplašina vārdu krājumu, veicina gramatiski pareizas runas veidošanos, attīsta stāstīt prasmi un dialogrunu.

6. Četriem bērniem, Matīsam, Valteram, Patrikam, Ketijai, kuriem bija lielākās problēmas skaņu izrunā, pētījuma noslēgumā, veicot testu, tika noskaidrots, ka skaņu izruna ir uzlabojusies, līdz ar to var secināt, ka pirkstu rotaļu izmantošana ir bijusi veiksmīga bērnu runas attīstības veicināšanā.

Iegūtie rezultāti apstiprināja arī izvirzīto hipotēzi: 3 līdz 4 gadīgu bērnu latviešu valodas skaņu izruna tiek veicināta, ja pedagogi mērķtiecīgi novēro un izzina bērnu skaņu izrunas rezultātus, tiek izveidota pirkstu rotaļu virkne skaņu izrunas pilnveidei, bērni ieinteresēti piedalīties pirkstu rotaļās.

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

1. Aberberga – Augškalne, L., Koroļova, O. (2007) *Fizioloģija ārstiem*. Medicīnas apgāds, 516 lpp.
2. Albrehta, D. (1998) *Pētišanas metodes pedagogijā*. Rīga: Mācību grāmata, 104 lpp.
3. Baumanē, A. (1976) *Skaņu izrunas traucējumu novēršana bērniem*. Rīga: Zvaigzne ABC, 47 lpp.
4. Brice, B. (2007) *Pirkstiņu rotaļas*. Rīga: RaKa, 95 lpp.
5. Buivide, A. (2012) *Mācīsimies kopā*. Rīga: RaKa, 114.lpp
6. Dzintere, D. (1984) *Rotaļa un darbs bērnudārzā*. Rīga: Zvaigzne, 99 lpp.
7. Dzintere, D., Boša, R. (1977) *Rotaļspēles*. Rīga: Mācību apgāds NT, 82 lpp.
8. Dzintere, D., Stangainē, I., (2007) *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: RaKa, 194 lpp.
9. Elnebiņa, I. (b.g.) *Pakāpieni bērna attīstībā*. Rīga: Pētergailis, 47 lpp.
10. Greble, V. (1973) *Latviešu bērnu folklorā*. Rīga: Zinātne, 230 lpp.
11. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., Staļģe, L., Merirande, R. (1999) *Kā raisās valodiņa?* Rīga: Rasa ABC, 62 lpp.
12. Kalniņa, V., Skrube, Dz. (1983) *Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstīšanas metodika*. Rīga: Zvaigzne, 167 lpp.
13. Kļaviņa, S. (1997) *Valodas daba: Ievads vispārīgajā valodniecībā*. Lielvārde: Lielvārds, 79 lpp.
14. Krafte, B. (b.g.) *Pirkstiņu rotaļas*. Rīga: Puse Plus, 31 lpp.
15. Kriķe, B. (1994) *Rotaļspēles: prāta, emociju un gribas attīstīšanai pirmsskolā*. Rīga: Izglītības attīstības institūts, 24 lpp.
16. *Latviešu valodas vārdnīca*, (1987) Rīga: Avots, 883 lpp.
17. Lieģeniece, D., Nazarova, I. (1999) *Veseluma pieeja valodas apguvē*. Rīga: RaKa, 112 lpp.
18. Ļubļinska, A. (1971) *Bērnu psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne, 382 lpp.
19. Markus, D. (2003) *Bērna valoda: no pirmā klieziņa līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC, 143 lpp.
20. Markus, D. (2007) *Bērns runā kultūras pasaulē*. Rīga: Rasa ABC, 159 lpp.
21. Miltiņa, I. (2005) *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: RaKa, 251 lpp.
22. Okolovska, D. (1997) *Vārdu pa vārdam*. Rīga: RaKa, 95.lpp

23. *Psiholoģijas vārdnīca* (1999) Sast. autoru kol. G. Breslava vadībā. Rīga: Mācību grāmata, 157 lpp.
24. Pučure, I. (2000) Rotaļa – pirmsskolas vecuma bērnu pašapziņas sekmētāja. *Bērns kā vērtība ģimenē un pirmsskolā*. Rīga: Izglītības soļi, 87 lpp.
25. Romenkova, V. (2008) *Bērns ģimenē un sabiedrībā*. Rīga: Rīgas Skolēnu pils, 75 lpp.
26. Rūķe – Draviņa, V. (1992) *No pieciem mēnešiem līdz pieciem gadiem*. Rīga: Zvaigzne, 415 lpp.
27. Zīriņa, T. (2007) Pirkstu rotaļas latviešu tautasdziesmās kā runas prasmju aktivizētājas mazbērnu vecumā. *Vecuma grupu valodas īpatnības Latvijā: lingvistiskais, sociālais un kultūras aspekts*. Rīga: Izglītības soļi, 120 lpp.
28. Kušķe, L. (2013) *Metodiskās rekomendācijas logopēdam, kā strādāt ar fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpēti, un fonēmu producēšanas testiem bērniem vecumā no 3 līdz 6 gadiem*. Rīga: VISC, 36 lpp
29. Kušķe, L. (2013) *Fonēmu producēšanas izpēti un fonēmu uztveršanas un atšķiršanas testi bērniem no 3 līdz 6 gadiem*. Rīga: VISC, 88 lpp
30. Mīlts, A. (2004) *Ētika: Saskarsmes ētika*. Rīga: Zvaigzne ABC, 153 lpp.
31. Laua, A. (1997) *Latviešu literārās valodas fonētika*. Rīga: Zvaigzne ABC, 162 lpp.
32. Vigotskis, Ļ. (2002) *Domāšana un runa*. Madona: EVE, 391 lpp.
33. Studente, S., Dzintere, D., Hībnere, V., Jākobsons, I., Kārklīņa, V., Laizāne, S., Matule, G., Salputra, A. (red.) (1985) *Ģimenē aug bērns: mazbērns, pirmsskolas bērns*. Rīga: Zvaigzne, 135 lpp.
34. Malcuit, G., Pomerleau, A., Seguin, R. (red.) (2007) *Aktīvās lasīšanas iespēju programmas (ALI programmas): interaktīvās lasīšanas darbības*. Rīga: Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 142 lpp.
35. Pētersons, A., Āboltiņa – Auziņa, I. (1998) *Vispārīgi atzinumi par valodu*.
<http://valoda.ailab.lv/latval/vidusskolai/VALODA/v1.htm> (Skatīts: 21.05.2012)
36. Макаков, А. И. (1988) *Правильно ли говорит ваш ребенокю*. Москва: Просвещение, 157 с.
37. Под ред. Сохина, Ф. А. (1984) *Развитие речи детей дошкольного возраста*. Москва: Просвещение, 221 с.
38. Carroll, J. B. *Language and thought*. New Jersey: Englewood Cliffs Prentice-hall, INC, 116 p.
39. Bornstein, M. H., Lerner, R. M., Kagan, J. (2012) *Human Behaviour*. Encyclopaedia Britannica Online, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/275332/human-behaviour> (Skatīts: 23.05.2012)

40. Crystal, D. (2012) Language. Encyclopaedia Britannica Online,
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/329791/language> (Skatīts: 23.05.2012)
41. Danger, S., Landreth, G. (2005) *Child-Centered Group Play Therapy with Children with Speech Difficulties*. International Journal of Play Therapy, Vol 14(1), 81-102. doi:
[10.1037/h0088897](https://doi.org/10.1037/h0088897)
42. Katie (2012) *Your Child's Speech and Language: 3 Years to 4 Years*.
<http://www.playingwithwords365.com/2012/11/your-childs-speech-and-language-3-years-to-4-years/> (Skatīts: 24.11.2014)
43. Pellegrino, L. (2010) *Speech and Language Development – Topic Overview*.
<http://www.webmd.com/children/tc/speech-and-language-development-topic-overview?page=1> (Skatīts: 16.06.2013)

Runas attīstības virzieni	Runas attīstības līmenis		
	Augsts	Vidējs	Zems
Skaņu izrunas kultūra	Izrunā visas skaņas	Izrunā lielāko daļu skaņu	Izrunā tikai dažas skaņas
Vārdu krājums	Regulāri lieto vienkāršus īpašības vārdus	Bieži lieto vienkāršus īpašības vārdus	Reti lieto vienkāršus īpašības vārdus
	Regulāri izmanto vienkāršus darbības vārdus	Bieži izmanto vienkāršus darbības vārdus	Reti izmanto vienkāršus darbības vārdus
	Lieto apstākļa vārdus: tuvu, tālu, aiz muguras, priekšā, augšā lejā	Lieto dažus apstākļa vārdus	Nelieto apstākļa vārdus
	Izmanto prievārdus: uz, zem, pie, aiz	Izmanto dažus prievārdus	Neizmanto prievārdus
Gramatiski pareiza runa	Lieto lietvārdus pareizā dzimtē	Reti lieto lietvārdus pareizā dzimtē	Nelieto lietvārdus pareizā dzimtē
	Pareizi veido pazīstamu lietvārdu locījumus	Pareizi veido dažus pazīstamu lietvārdu locījumus	Neveido pazīstamu lietvārdu locījumus
	Veido vienkāršus nepaplašinātus teikumus	Dažreiz veido vienkāršus nepaplašinātus teikumus	Neveido vienkāršus nepaplašinātus teikumus
	Veido paplašinātus teikumus	Dažreiz veido paplašinātus teikumus	Neveido paplašinātus teikumus
Stāstīt prasme un dialogruna	Regulāri klausās stāstījumu, emocionāli uz to atsaucās	Bieži klausās stāstījumu, emocionāli uz to atsaucās	Reti klausās stāstījumu, emocionāli uz to atsaucās
	Regulāri ieklausās ko savā starpā runā pieaugušie	Bieži ieklausās ko savā starpā runā pieaugušie	Reti ieklausās ko savā starpā runā pieaugušie
	Regulāri atbild uz jautājumiem	Bieži atbild uz jautājumiem	Reti atbild uz jautājumiem
	Regulāri sarunājas ar vienaudžiem	Bieži sarunājas ar vienaudžiem	Reti sarunājas ar vienaudžiem
	Regulāri sarunājas ar pieaugušajiem	Bieži sarunājas ar pieaugušajiem	Reti sarunājas ar pieaugušajiem

2. pielikums. Pirkstiņu rotaļas (Brice, 2007, 11 – 60, Okolovska, 1997, 12 - 13)

N.p.k.	Autors	Lappuses Nr.	Temats	Uzdevums/i
1.	M.Antonova	12	Pirkstiņi	Sekmēt r skaņas izrunu; Attīstīt pirkstu un plaukstu muskulatūru.
2.	Ē.Balodis	14	Pirkstiņi, rokas	Sekmēt r un o skaņu izrunu; Attīstīt pirkstu un plaukstu muskulatūru.
3.	A.Lejiņa	15	Rokas, kājas	Sekmēt r, l, k skaņu izrunu; Nostiprināt/sekmēt zināšanas par labo un kreiso pusi, labo un kreiso roku/kāju.
4.	I.Cērpa	16.	Celšanās	Sekmēt k, n skaņu izrunu; Attīstīt pirkstu un plaukstu muskulatūru.
5.	Latviešu tautasdziesma	18.	Ēdiens	Sekmēt t, v skaņu izrunu; Attīstīt pirkstu un plaukstu muskulatūru.
6.	Latviešu tautasdziesma	19.	Ēdiens	Sekmēt k, r, ž skaņu izrunu; aktivizēt bērnu runā darbības vārdus; Attīstīt pirkstu un plaukstu muskulatūru.
7.	Latviešu tautasdziesma	19.	Ēdiens	Sekmēt k, l, p, b skaņu izrunu; attīstīt koncentrēšanās spēju.
8.	R.Arhipova	20.	Cepšana	Sekmēt c skaņas izrunu; Attīstīt plaukstu muskulatūru.
9.	B.Brice	21.	Augšana	Sekmēt z skaņas izrunu; Attīstīt pirkstu un plaukstu muskulatūru.
10.	B.Brice	23.	Rudens	Sekmēt č, b, p skaņu izrunu; Attīstīt plaukstu muskulatūru.
11.	Latviešu tautasdziesma	25.	Lietus	Sekmēt l un ļ skaņu izrunu; Attīstīt plaukstu muskulatūru.
12.	B.Brice	26.	Sniegs	Sekmēt s, k, r, ņ skaņu izrunu; Attīstīt pirkstu un plaukstu muskulatūru.
13.	B.Brice	27.	Pavasaris	Sekmēt d skaņas izrunu; Attīstīt pirkstu un plaukstu muskulatūru.
14.	Z.Purvs	28.	Ciemos ejot	Sekmēt c skaņas izrunu.
15.	B.Brice	29.	Pastaiga	Sekmēt ā, j skaņu izrunu; Attīstīt pirkstu un plaukstu muskulatūru.

16.	B.Brice	42.	Pele	Sekmēt p, ķ skaņu izrunu; Attīstīt plaukstu muskulatūru.
17.	B.Brice	53.	Vistiņa un gailītis	Sekmēt g, r skaņu izrunu; Attīstīt pirkstu un plaukstu muskulatūru.
18.	B.Brice	56.	Bitīte	Sekmēt z, m skaņu izrunu; Attīstīt muskulatūru.
19.	B.Brice	59.	Pastaigā	Sekmēt ž, š skaņu izrunu.
20.	D.Okolovska	12.	Fotogrāfs	Sekmēt f skaņas izrunu.
21.	D.Okolovska	13.		Sekmēt ģ skaņas izrunu.

Intervijas jautājumi

1. Cik gadus Jūs strādājat pirmsskolas izglītības iestādē?
2. Kāda ir Jūsu darba pieredze ar 3 – 4 gadus veciem bērniem?
3. Vai, Jūsaprāt, pirkstu rotaļas sekmē bērnu runas attīstību?
4. Izmantojot pirkstu rotaļas, novērojat sekmīgu bērnu skaņu izrunas attīstību?
5. Vai Jūsaprāt tiek paplašināts, bērna vārdu, krājums regulāri spēlējot pirkstu rotaļas?
6. Vai, Jūsaprāt, pirkstu rotaļām ir ietekme arī uz:
 - domāšanu;
 - uzmanību;
 - atmiņu;
 - iztēli;
 - uztveri;
 - drošības izjūtu;
 - saskarsmes prasmi.
7. No kāda vecuma, Jūsaprāt, var izmantot pirkstu rotaļas?
8. Cik bieži Jūs izmantojat pirkstu rotaļas darbā ar bērniem?
9. Kurā dienas daļā Jūs izmantojat pirkstu rotaļas?
10. Cik ilgā laika vienībā Jūs spēlējat vienu pirkstu rotaļu?
11. Kādas ir Jūsu audzināmo bērnu mīļākās pirkstu rotaļas?
12. Lūdzu, raksturojiet bērnu runas līmeni septembrī un šobrīd.
13. Jūsaprāt, pirkstu rotaļas ir runas uzlabošanās iemesls?
14. Vai visi bērni pirkstu rotaļas laikā:
 - runā līdzī?
 - rāda līdzī kustības?
15. Vai ir kāds bērns, kurš tikai vēro pirkstu rotaļas norisi no malas?

Cienījamie vecāki!

Lūdzu, aizpildiet šo anketu. Jūsu atbildes palīdzēs veikt pētījumu par pirkstu rotaļu ietekmi uz runas attīstību 3 – 4 gadus veciem bērniem. Aptauja ir anonīma.

1. Jūsu viedoklis par pirkstu rotaļu spēlēšanas ietekmi uz bērna runas attīstību. Sekmē Nesekmē Nezinu

2. Pirkstu rotaļām ir arī ietekme uz:

a) domāšanu;	☐ Jā	☐ Nē	☐ Nezinu
b) uzmanību;	☐ Jā	☐ Nē	☐ Nezinu
c) atmiņu;	☐ Jā	☐ Nē	☐ Nezinu
d) iztēli;	☐ Jā	☐ Nē	☐ Nezinu
e) uztveri;	☐ Jā	☐ Nē	☐ Nezinu
f) drošības izjūtu;	☐ Jā	☐ Nē	☐ Nezinu
g) saskarsmes prasmi.	☐ Jā	☐ Nē	☐ Nezinu

3. No kāda vecuma Jūsprāt var izmantot pirkstu rotaļas?
 - No bērna piedzimšanas brīža
 - No brīža, kad bērns sāk reaģēt uz pieaugušā balsi
 - No brīža, kad bērns sāk velties
 - No brīža, kad bērns sāk runāt
 - No brīža, kad bērns sāk apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi
 - No brīža, kad bērns sāk mācīties lasīt

4. Kāda ir Jūsu attieksme skaņu izrunas pilnveidē? Pati no sevis Mērķtiecīgi sadarbojoties ar skolotājiem, logopēdiem
Skaņu izruna attīstās:

5. Pavadot laiku ar bērnu, izmantojat pirkstu rotaļas? Jā Nē Dažreiz

6. Cik bieži Jūs izmantojat pirkstu rotaļas?
 - Vairākas reizes dienā
 - Reizi dienā
 - Pāris reizes nedēļā
 - Vienu reizi nedēļā
 - Pāris reizes mēnesī
 - Pāris reizes gadā
 - Nekad

7. Kāda ir Jūsu bērna mīļākā pirkstu rotaļa?

8. Vai Jūs atceraties kādu pirkstu spēli no savas bērnības?
 - Jā(kādu)
 - Nē

7. pielikums. Aptaujas anketa pirmsskolas skolotājām.

Cienījamās kolēģes!

Lūdzu, aizpildiet šo anketu. Anketēšana notiek Lauras Lukauskas bakalaura darba ietvaros. Aptauja ir anonīma.

1. Cik ilgi Jūs strādājat pirmsskolā?

2. Jūsu pieredze darbā ar 3-4 gadīgiem bērniem Ir (cik liela?) nav

3. Jūsu viedoklis par pirkstu rotaļu spēlēšanas ietekmi uz bērna runas attīstību. Sekmē Nesekmē nezinu

4. Izmantojot pirkstu rotaļas, novērojat sekmīgu bērnu skaņu izrunas attīstību? Vienmēr Dažreiz Nenovēroju

5. Pirkstu rotaļām ir arī ietekme uz:

1. domāšanu;	☐ Jā	☐ Nē	☐ nezinu
2. uzmanību;	☐ Jā	☐ Nē	☐ nezinu
3. atmiņu;	☐ Jā	☐ Nē	☐ nezinu
4. iztēli;	☐ Jā	☐ Nē	☐ nezinu
5. uztveri;	☐ Jā	☐ Nē	☐ nezinu
6. drošības izjūtu;	☐ Jā	☐ Nē	☐ nezinu
7. saskarsmes prasmi.	☐ Jā	☐ Nē	☐ nezinu

6. No kāda vecuma, Jūsprāt, var izmantot pirkstu rotaļas?

- No bērna piedzimšanas brīža
- No brīža, kad bērns sāk reaģēt uz pieaugušā balsi
- No brīža, kad bērns sāk velties
- No brīža, kad bērns sāk runāt
- No brīža, kad bērns sāk apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi
- No brīža, kad bērns sāk mācīties lasīt

7. Cik bieži Jūs izmantojat pirkstu rotaļas darbā ar bērniem?

- Vairākas reizes dienā
- Reizi dienā
- Pāris reizes nedēļā
- Vienu reizi nedēļā
- Pāris reizes mēnesī
- Nekad

8. Kurā dienas daļā Jūs izmantojat pirkstu rotaļas?

- Rīta aplī
- Rotaļnodarbībā
- Pastaigā
- Individuālajā darbā
- Pārejai no viena darbības veida uz otru
- Cits vari

9. Cik ilgā laika vienībā tiek spēlēta viena pirkstu rotaļa?

- Katru reizi cita pirkstu rotaļa
- Ik pēc nedēļas
- Tad, kad visi bērni ir iemācījušies
- Tad, kad bērniem apnīk
- Atbilstoši nedēļas tēmai

10. Kādas ir Jūsu audzināmo bērnu mīļākās pirkstu rotaļas?
